

УДК: 316.334.55:316.334.3
Примљено: 20. јануара 2011.
Прихваћено: 04. марта 2011.
Прегледни рад

Српска политичка мисао
број 1/2011.
год. 18. vol. 31.
стр. 209-246.

Сања Шуљагић

Институт за политичке студије, Београд

УЛОГА ИНСТИТУЦИЈА У КУЛТУРНОМ И ЕКОНОМСКОМ РАЗВОЈУ РУРАЛНИХ ПОДРУЧЈА СРБИЈЕ

Сажетак

У овом тексту аутор је навео и анализирао неколико узрока стагнације и пада животног стандарда људи у руралним подручјима Србије у последњим годинама и деценијама. Аутор је анализирао чињеницу да је кроз историју Србија била аграрна држава, али да је упркос тој чињеници статус и положај пољопривредника (нарочито ратара и сточара) у њој био и остао лош. Анализом одређених историјских чињеница и употребом компаративне методе у том контексту аутор је навео следеће проблеме као неке од главних узрока пропадања села у руралним подручјима државе – низак ниво писмености и образовања становништва, непостојање консензуса о развоју привреде од почетка изградње грађанске државе у деветнаестом веку до данас највише због оштро поларизованих сукоба политичких партија око власти, као и неизграђена инфраструктура у држави. У финалном делу текста аутор указује на све популарније очување и изградњу установа културе као што су етно-села и остале традиционалне тековине и достигнућа у руралним подручјима као један од могућих институционалних и појединачних доприноса развоју економије у њима и предлаже на који начин они могу да постану специфична надградња традиције у процесу модернизације руралних подручја и подстицај одрживом развоју тих подручја.

Кључне речи: равномеран економски развој, депопулација, институционализација, привредне реформе, органска храна, етно-села, традиционално кулинарство

Стагнација или назадовање у животном стандарду људи у руралним подручјима Србије у више од последњих пола века ни су само питање неравномерног развоја државе и њеног (не)повољног геостратешког положаја, него и проблем неутврђеног система друштвених нормативних вредности и свеукупне политичке, културолошке и економске политике и стратегије развоја друштва. У Србији на почетку XXI века организовани модерни технолошки развијен свет није достигнут, а ранији пољопривредни патријархални свет демографски одумире и на путу је економског уништења ако се пољопривредним произвођачима не олакшају услови за сврсисходно образовање, континуирану производњу и уопште ако им се не омогуће бољи услови за живот и рад на селу. Нови концепт модернизацијских процеса може да се оствари само ако сељак-пољопривредник буде равноправан, ако већ не и главни субјекат у погледу решавања своје судбине у сарадњи са релевантним стручњацима и одговорним способним људима различитих профила који желе и могу да му помогну у томе, јер би тиме помогли развоју друштва у целини. То до сада није био случај, јер је до сада становницима руралних подручја погрешном политиком и неефикасношћу постојеће институционализације онемогућавано право на образовање, умеће, софистикацију, на миран амбијент за рад и живот, напредак и уопште на право на развој достојан становника једног подручја које топографски и културно припада европском континенту.

САДАШЊЕ ЛОШЕ СТАЊЕ У ПОЉОПРИВРЕДИ СРБИЈЕ

Србија је кроз своју историју већим делом била аграрна држава и у њеним селима и данас живи готово половина њеног становништва. Упркос томе, досадашњи друштвени положај и економски статус пољопривредника и осталих људи у руралним подручјима Србије, поготово ратара и сточара, био је врло лош. Крајем септембра 2010. године Привредна комора Србије је објавила податак да се, након више деценија економског и демографског пропадања, у Србији гаси свако четврто село, а нарочито брдско-планинска села. Изгледност будућности пољопривредника је врло лоша, узимајући у обзир и чињеницу да у руралним подручјима млади људи чине четрдесет процената сеоског становништва, али шездесет од сто њих се не бави пољопривредом као основном делатношћу, будући да као „латентно незапослени“ немају право

да се јаве на завод за запошљавање и не могу да остваре било какав облик социјалних примања. Уз овај проблем, пољопривредници имају и велике проблеме у смислу откупа њихових производа, „уграђивања“ препродаваца у процес продаје производа, кашњења исплата откупа њихових производа, компликоване бирократске процедуре, застареле механизације, изузетно тешких услова за образовање, неодговарајуће инфраструктуре у својој околини, недостатка средстава за прераду и пласман својих пољопривредних производа, недостатак средстава за одбрану усева од природних непогода и слично. Осим тога, велики број пољопривредника, због немогућности да плате порез, а што је услов за кориштење подстицајних мера у пољопривреди, не може да добије субвенције,¹⁾ и нема могућности да усаврши своју животну делатност образовањем или специјализацијом из области пољопривреде у својој средини. Карактеристичан пример лошег положаја и статуса сељака-пољопривредника, уз све набројано, је и резултат недавне анкете једне невладине организације који открива да велики број младих људи на селу раније напушта средњу школу због недостатка финансијских средстава и мотивације. Старији људи на селу се за подршку најчешће обраћају Центрима за социјални рад и здравственим установама, а петина анкетираних је рекла да не би знала коме да се обрати у случају да им је потребна нека помоћ.²⁾ У селима нема школа, амбуланти, понегде чак ни струје, што је довело до тога да у последњих неколико деценија годишње села напусти око 50.000 људи.³⁾ То су само неке од бројних лоших последица неефикасне институционализације и поремећеног система друштвених вредности у Србији, због којих је сеоско становништво у последњих неколико деценија било принуђено да се иселава из својих домова углавном према неколико преосталих већих урбаних центара у држави или у иностранство. У току тог континуираног процеса по селима су се неометано урушавале и замирале некадашње основне школе, задруге, месне заједнице, домови културе, цркве, библиотеке, производни погони, кафане, локалне светковине и ва-

1) Шајатовић, Здравко, „Како су ташне и машинске претекле сељаке“, *Пољопривреда.биз – виртуелни агробизнис центар*, http://www.poljoprivreda.biz/stav/kako_su_tasne_i_masne_pretекle_seljaka

2) *Моја фарма – ваш водич кроз свет пољопривреде*, „У Србији сиромашно скоро 40 % сеоских домаћинстава“, четвртак, 18. фебруар, 2010, <http://www.mojafarma.rs/index.php/20100218699/Ruralni-razvoj/Novosti/u-srbiji-siromano-skoro-40-odsto-seoskih-domastava.html>

3) Р. Ж. Марковић, „Алармантно: За 15 година нестале још 700 српских села!“, *Press*, 19. 02, 2010, Београд: Према економисти Миладину Шеварлићу, држава нема јединствену институцију која се бави развојем села, а Стратегијом руралног развоја и Стратегијом за спречавање сиромаштва баве се појединачна министарства.

шари. Упоредо са тим процесом, процес комуникације људи из руралних подручја са локалним самоуправама и институцијама, а готово са државним институцијама, отежан је због културног и политичког јаза између припадника друштвеног слоја пољопривредника и друштвеног слоја власти и администрације, као и због велике разлике у друштвеном развоју између урбаних центара и руралних подручја у земљи. Лоше постављени и спроведени политички системи и институционализација кроз историју су условили и да су необразовани сељаци врло често бивали изманипулисани од стране разних појединаца и политичких и економских интересних група. Међутим, одговорност за спорост и местимично катастрофалне резултате цивилизацијског тока, односно за процес деаграризације и депопулације који се одвијао у Србији у последњих педесет година не може се тражити у назадности културолошке матрице и „непрочишћеном менталитету“ људи са ових простора, будући да они успешно учествују на разним научним скуповима и такмичењима у свету и у случају иселјавања у развијене државе уклапају се у нове државе и доприносе њиховом научном и економском развоју. Основни разлог за стагнацију или назадовање руралних подручја у Србији је тај да политичке елите од друге половине XIX века до данас традиционално нису знале да се изборе са проблемом управљања државом која се због свог неповољног геостратегијског положаја кроз историју налазила уклештена између великих светских царстава и политичких сила. Уз то, политичке власти нису на одговарајући начин водиле и усмеравале основну културолошку матрицу у држави у правцу позитивне селекције у институционализацији, односно у организацији и усмеравању људских ресурса у пољопривреди и образовању. Ефективна стратегија развоја села, коју би доследно проводила свака власт без обзира на политичко опредељење, помогла би да се спречи дугогодишње економско и демографско одумирање у руралним крајевима државе. Она би требало да подразумева изградњу инфраструктуре и стварање бољих услова за живот на селу,⁴⁾ у што би требало да спада и отварање и очување установа и институција задужених за развој културе у руралним подручјима земље. У ефективну стратегију развоја села би такође требало да спада и проналажење одговарајућег решења преноса функционалног знања пољопривредницима које ће омогућити њима и њиховим потомцима услове за одрживи развој пољопривредне производње. У тај процес би требало да се укључе локалне самоуправе и надлежне институције за

4) Танјуг, „Сваке године 35.000 грађана мање у Србији“, *Политика*, 30. септембра, 2010, Београд, такође видети Бранимир Гулан, „Село између нестанка и опстанка“, <http://www.agropropress.org.rs/tekstovi/11423.html>

развој предузетништва и постојање откупних станица за пољопривредне производе и погона за њихову прераду и пласирање, као и домаћи и страни стручњаци и фирме и људи из државе и дијаспоре заинтересовани за давање подстицаја развоју пољопривреде. Таква помоћ је неопходан предуслов за улагање у пољопривреду и њен развој, јер уз основну потребу људи из руралних подручја да им се омогући пољопривредна производња и бољи услови за живот и рад од досадашњих, од велике је важности да се они такође и образују и упуте на развој разних врста предузетништва. У развијеним светским државама као што је Велика Британија водећи економисти попут Семјуел Смајлса (Samuel Smiles, 1812-1904) још средином деветнаестог века писали су приручнике као што је *Самопомоћ* (*Self Help*, 1859) у којима су помоћу представљања биографија богатих и успешних људи Викторијанске епохе промовисали идеје приватног предузетништва, самоиницијативе, визије и постизања резултата, економског просперитета, једнакости, индустријског инвестирања и разних врста штедње. С друге стране, у једној развијеној светској држави као што је Јапан, који је као и Србија у другој половини XIX века имао могућност да се модернизује према стандардима развијених европских држава, у том периоду су млади интелектуалци одлазили на студије у развијене државе и по повратку у земљу су се као друштвено савесни људи ангажовали у преносу стечених знања и вештина млађим нараштајима. Тако су они по повратку оснивали факултете и друге образовне установе или курсеве широм Јапана и помоћу таквог концепта преноса знања и задужбинарства своје интелектуалне елите доприносили су образовању тадашње и будућих генерација и равномерном развоју читаве државе.⁵⁾ У реформама образовања које су у том периоду покренули угледали су се највише на немачке, француске и енглеске филозофе и економисте. Надградњом најбољих достигнућа и

5) Fukuzawa Yukichi, *Autobiography of Fukuzawa Yukichi with preface to the Collected Works of Fukuzawa*, transl. by Kiyooka Eiichi, the Hokuseido Press, Tokyo, Japan, 1981: Од Западних држава су преузимане само најбоља достигнућа и тековине у природним и друштвеним наукама, и тако је стварана еклектичка надградња древних националних студија (*kokugaku*) у држави. Тадашња Меиџи (*Meiji*) влада је каснијим правним одредбама друштвене реформе у правцу равномерног развоја државе спровела друштвене реформе у складу са традиционалном културном матрицом, традиционалним системом хијерархије и поделом политичке моћи по узору на раније историјске периоде у развоју заснован на систему друштвене националне моралности (*kokumin dotoku*). Водећи политичари и интелектуалци тог времена су сматрали да је за успешан развој државе било неопходно имати дугорочан план њеног равномерног развоја у складу са њеном геополитичком позицијом и временом и простором у којем се налазила, за што је било важно равномерно образовање у сваком делу државе, без обзира на класу, пол и годиште становништва. Таква стратегија огледала се у чињеници да су интелектуалци из разних крајева Јапана отварали образовне установе и курсеве из страних језика, природних и друштвених наука и помагали на други начин генерације младих у својим родним крајевима.

тековина Западне цивилизације на основу јапанских древних националних студија (*kokugaku*) успешно су спровели једну специфичну далекоисточну верзију мишљења Г. В. Фридриха Хегела (Friedrich Hegel, 1770-1831.) да је „појединац могао да постигне универзалан живот само ако се укључи у институције, активности и судбину својих сународника.“⁶⁾

За разлику од таквих развијених држава у којима је посебно интензивно од XVII века па надаље вршен пренос знања са образованог слоја становништва на млађе генерације, у Србији је данас, више од два века касније, образовно, демографско и економско стање свеукупне привреде, а поготово стање пољопривреде врло лоше. Ако се пољопривредницима и уопште становницима руралних подручја не омогући боље опште и функционално образовање они ће још више заостајати у животном стандарду и развоју у односу на своје сународнике у урбаним срединама у држави, као и у односу на припаднике свих друштвених слојева у развијеним државама. У европским и светским развијеним државама садашња употреба информационо-комуникационих технологија је на тако високом нивоу да ће у њима за неколико година већина послова захтевати дигиталну писменост и употребу информационо-комуникационих технологија независно од сектора или величине предузећа у њима. Како примећују економисти Божо Драшковић из Института за економске науке у Београду и социолог Зоран Видојевић, досадашња транзиција у Србији произвела је пад производње и запослености, раст нетржишног задуживања земље без ефективног системског улагања у привреду и у оквиру ње у пољопривреду, као и уништавање домаће индустрије и раст сиромаштва и у градовима и у селима. Упркос томе, приметно је да то не подлеже критици интелектуалне јавности, књижевника, културних радника или универзитетских професора.⁷⁾ Због тога се може говорити да нису само институције система, него и целокупна интелектуална јавност, додуше хендикепирана одласком њеног великог дела у иностранство у последње две деценије, затајили у преносу знања и у пружању

6) Данијел П. Борстин, *Свет трагања*, Едиција Геопетика, Београд, Југославија, 2003, стр. 187-188.

7) Ирена Радисављевић, „Власт не види муку и незадовољство народа“, *Блиц*, 24. октобар, 2010, стр. 5, цитирајући економисту Божу Драшковића, такође видети Ирена Радисављевић, „Срамно је позивати сиромашне да стежу каиш“, *Блиц*, 27. 06. 2010. године: Социолог Зоран Видојевић не види велику могућност системске промене којега су до сада градили видљиви и невидљиви страни и домаћи актери, која би подразумевала усмерење ка друштву знања, социјалне праведности, привредне ефикасности и уважавања човекове личности, јер за тако нешто нема јаким социјалних, политичких и културних актера, а не може се унапред знати хоће ли се они оформити. Према социологу Видојевићу, проблем система нису само лидери и партије, него и дилетантизам и корупција.

помоћи мање развијеним и неразвијеним подручјима у држави по питању општег, културног, економског, технолошког и спортског образовања људи у тим подручјима. Због свеукупног неодговорног приступа вршењу власти како у градовима, тако и по селима, за процес будуће модернизације пољопривреде и села у Србији ће бити потребан коректан избор ентузијаста и правих стручњака из одговарајућих струка који ће моћи да осмисле и остваре на одговарајући начин, уз сарадњу са локалним сеоским становништвом, стратегију оживљавања и препорода руралних подручја Србије. Такав процес подразумева реформе у институционализацији друштва и државе, као и решавање проблема преноса знања на садашње и будуће генерације и успостављање (настављање) раније прекинутог континуитета обликовања и представљања културног обрасца у руралним подручјима. Ипак, како наводи социолог Миле Ненадић, не би било добро да социолози у вези са проблемима у систему образовања и обнови села „обрћу урбану доктрину и на место „урбане“ стављају „руралну“ идеологију.“⁸⁾ Решење је у проналажењу равнотеже у проналажењу и представљању културног обрасца урбаних и руралних подручја подједнако, односно у поштовању друштвених нормативних вредности и у доброј организацији планирања и пословања у стратегији равномерног развоја земље. Оно подразумева, пре свега, подржавање концепта преноса знања, културе, производње и креативности уместо концепта политиканства које је било карактеристично за културну, економску и политичку климу последњих неколико деценија у Србији.

У условима владавине тржишне привреде на једној страни, и стагнације, демографског одумирања и пропадања села и урбаних центара у руралним подручјима Србије на другој страни, свеукупна ситуација је наметнула питање да ли су и зашто у руралним подручјима земље уопште потребни култура и образовање? У данашњем тржишно оријентисаном друштвеном амбијенту мора да се уважава став декана Машинског факултета у Београду да „извоз десетак бродова колико се годишње изгради и извезе из Србије,

8) Миле Ненадић, *Нови дух образовања, Просвета, Београд, 1997*: Ненадић сматра да се неједнакост града и његове околине може приметити само у другачијим склоностима, јер околину града одувек чини једно у глобалном смислу латерално, а у локалном смислу потпуно аутархично „рурално друштво“, те да се на квалитативним односима града и његове околине граде и квантитативни односи свих осталих историјских друштава. Он сматра да се на крају индустријске епохе види да индустријски раст и социјални развој нису омогућили масама да боље разумеју модерно друштво, нити је ниво масовне културе уздигнут, нити је смањен јаз између богатства и сиромаштва. Штавише, вера у демократско образовање је допринела слабљењу критичке мисли и нагризању интелектуалних стандарда, присиљавајући људе да се запитају да ли је масовно образовање битно неспојиво с одржавањем високе образовне рazine, што конзервативци упорно тврде.

доноси већу зараду него извоз пољопривредних производа.⁹⁾ Чињеница је и да су „носиоци“ раста ДБП (GDP) Србије сектори као што су финансијске услуге, посреднички послови, промет некретнина и слично. Али, чињеница је и да активност транзитне и услужне економије не мора да значи и поништавање производне економије, поготово зато што је, према речима агроекономисте Здравка Шајатовић, допринос сељака српском друштву такав да сељак остварује највећи извоз у привреди.¹⁰⁾ Агроекономист Шајатовић сматра да се захваљујући активности сељака-пољопривредника у Србији ствара реална материјална корист и обезбеђује прехранбена сигурност државе. Уз то, сељак је и велики потрошач репроматеријала (семена, минералних ђубрива, горива, заштитних средстава, пољопривредне механизације, итд), те велики произвођач пољопривредних производа, генеришући развој бројних индустријских грана, пре свега прехранбене индустрије и трговине. Он је уједно и чувар трајних амбијенталних, историјских и културних вредности друштва, а у прошлости је био и стожер демографског опстанка друштва.¹¹⁾ Будући да проблем социјализације села и сељака потиче пре свега од чињенице да је сељак до сада био више објекат него субјекат друштвених промена,¹²⁾ један од начина да се поврати смисао и достојанство сељака и свих људи у руралним подручјима јесте да се, уз оживљавање привреде, оживи и до сада занемарена културна компонента живота сељака, која је много вреднија, старија и садржајнија него што је до сада приказивана у јавности. Последњих година појавио се један интересантан културолошки феномен да поједини становници руралних подручја спонтано доприносе оживљавању културне компоненте својих живота појединачном или институционалном изградњом или рестаурацијом етно-кућа, етно-села и етнографских музеја. Такав фено-

9) Танјуг, „Машински факултет школује најбоље мастере за бродоградњу“, *Политика*, 29. септембра, 2010.

10) Шајатовић, Здравко, „Како су ташне и машине претекле сељаке“, *Пољопривреда.биз – виртуелни агробизнис центар*, http://www.poljoprivreda.biz/stav/kako_su_tasne_i_masne_pretekle_seljaka

11) Ibid

12) Драган Марковић, *Отварање и затварање србијанског села, села – достигнућа, проблеми и перспективе социјализације*, Институт за политичке студије, Београд, 2004, стр. 100-115: Марковић решење проблема социјализације села и сељака види у некој врсти интегралне научно-технолошке, социјално-економске, друштвено-политичке и културне револуције чији би непосредни носилац морало бити и сељаштво и сви остали слојеви друштва. То би омогућило сељаку да не буде само корисник научних сазнања и готових технологија и наметнутих правних и економских решења, него и да сам унапређује пољопривредну производњу и начин живота на селу, проналази и пласира нове технологије, креира економске стимулансе и организационе моделе и тако уноси прогресивне промене у свој начин живота.

мен доприноси очувању и подизању нивоа културе становника руралних подручја, што, уз одговарајућу медијску и привредну подршку и сарадњу других институција, фирми и појединаца, може да допринесе и економском развоју тих подручја, уз одржавање и надградњу свих вредних аутохтоних тековина становника тих подручја. То подразумева не само неговање урушених нормативних друштвених вредности, него и материјалну конструкцију и реконструкцију институција и установа културе у руралним подручјима. Јер, како је сврху установа културе дефинисала антрополог Мери Буке, такве установе не представљају само прошлост и садашњост, него и обликовање перспективе будућности за будуће генерације. Неговање културе на неком подручју значи не само очување достојанства становника тих подручја, него и подстицај за развој економије и других грана друштвеног живота у руралним подручјима. Док би у случају замирућих општина на југу Србије сврсисходно отварање установа културе као што су атрактивно осмишљени и приказани историјски и етнографски музеји или етно-села тек подстакло развој замрле привреде, у случају развијенијих подручја у Србији, као што су, на пример, неки делови западне Србије, сврсисходно отварање установа културе могло би да допринесе даљем расту економске добити у области туризма и пропратних привредних грана. Овакав став се уједно индиректно подудара са ставом многих савремених истраживача развоја пољопривреде и живота у руралним подручјима Србије, од социолога Милета Ненадића и Милутина Митровића, економисте Миладина Шеварлића, агронома Здравка Шајатовића до новинара истраживача Бранислава Гулана, да је у циљу заустављања процеса деаграризације и депопулације и подстицаја економском развоју руралних подручја у земљи потребно да се уважавају и негују аутентично културно наслеђе, традиција, обичаји и навике сељака и уопште људи из руралних подручја. У том смислу новинар Бранислав Гулан, сматра да би, по узору на развијене европске земље, будућа стратегија руралног развоја морала бити прилагођена локалним ресурсима и иницијативама.¹³⁾ Унутар такве стратегије, сматра Гулан, уместо досадашњег интендантског приступа селу и пољопривреди, где су сеља-

13) Бранислав Гулан, „Перспективе руралних средина у Србији: Опанак и ципела“, *Poslovna politika* 36:11, 37-40, *Poslovna politika AD-Izdavačko i konsalting preduzeće*, 1/2007.: Како новинар Гулан наводи, за успешан рурални развој потребно је да се испуни пет принципа – препознати могућности (потенцијале) диверзификованог руралног развоја сваке средине; утврдити одговорност за промене у прошлости и будућности у руралним подручјима; водити конзистентну политику редукције сиромаштва у руралним подручјима; убрзати процес децентрализације власти и јачати улогу и одговорности локалне самоуправе; изградити продуктиван сектор у руралном развоју који ће доприносити максимум раста и редукцију сиромаштва. (Maxwell, 2003)

ци били третиранци као произвођачи јефтине хране, морала би да се створи концепција такозваног руралног развоја, која ће се темељити на демографским, природним, социо-културним и економским потенцијалима руралних подручја Србије. Један од значајних корака у том правцу била би израда студија изводљивости о побољшању пољопривреде у руралним подручјима, образовању пољопривредника у одговарајућим образовним установама, изградња добре инфраструктуре, изградња откупних станица и прерађивачких постројења за откуп, прераду и продају пољопривредних производа, као и изградња, рестаурација и очување здравствених, спортских установа и установа културе у тим занемареним подручјима. Новинар Гулан у склопу стратегије за развој руралних подручја предлаже јединствен, интегрисан, модернизован и софистициран систем набавке и продаје прехранбених производа, за што је потребно омогућавање културног просвећивања и образовања пољопривредника, обезбеђивање њиховог социјалног (здравственог, пензионог и инвалидског) осигурања и инвестирање у саобраћајну и комуналну инфраструктуру сеоских подручја. Са Гуланом исти овакав став који за циљ има спречавање депопулације и деаграризације деле и социолог Милован Митровић¹⁴⁾ који сматра да популациона политика мора да буде део економске, социјалне, еколошке или културне (образовне) политике, и социолог Миле Ненадић, који сматра да висок ниво образовања које је припремљено за локалне потребе гарантује останак у селу не само и првенствено сељака него и представника низа старих и нових професија. У том случају сељаштво се не би осећало „културним странцем глобалног друштва“, него би квалитетно основно и специјалистичко образовање било један „основни латерални ослонац“ и као такво оно би „гарантовало његов несметан развој и опстанак и у највећим кризама.“ Социолог Миле Ненадић дели исти став као и новинар-истраживач Бранислав Гулан да је могуће да ће се, због свега онога што се данас дешава у градовима, у будућности појавити урбани егзодус према руралним подручјима.¹⁵⁾ Само отварање и добро функционисање установа културе у неком руралном подручју

14) Милован Митровић, *Српско село – Прилог социологији традиционалног српског друштва*, Matica srpska, Novi Sad, 1999.

15) Бранислав Гулан, „Перспективе руралних средина у Србији: Опанак и ципела“: Гулан наводи да је брза и претерана деаграризација уместо раније аграрне пренасељености проузроковала другу крајност – индустријску и урбану пренасељеност. Прва је стари, а друга нови велики проблем српског друштва. Градски живот је скуп, несташица станова велика, фабрике су препуне сувишних радника (у Србији је око милион људи незапослено), док су у селима многе њиве тих истих људи необрађене (рачуна се на око 200.000 хектара), а добар део кућа стоји празан. Такође видети Миле Ненадић, *Нови дух образовања*, Просвета, Београд, 1997.

не значи уједно да постоји могућност за одрживи развој тог подручја, све док у том крају није створена могућност да у њему, уз сељака пољопривредника, живе без већих проблема и неки уметник, занатлија, трговац, научник, инжењер, економист или правник. Оно што је први и основни предуслов за омогућавање одрживог развоја руралних подручја и побољшање општих услова живота и рада становника у тим крајевима је да им се обезбеде мир, сигурност и стабилност у њиховом пословном, привредном и животном амбијенту.

ПОЧЕТНЕ ГРЕШКЕ У ПЛАНИ- РАЊУ РАЗВОЈА ДРЖАВЕ

Једна од основних претпоставки развоја државе, а тиме и њеног положаја у свету, је описмењавање и сврсисходно образовање њеног становништва. Још на преласку из XVIII у XIX век северноамерички председник и политичар Томас Џеферсон говорио је о важности образовања становништва као основном услову економског и културног напредовања,¹⁶⁾ а са тиме су се слагали водећи северноамерички, европски, јапански, кинески и остали светски мислиоци и политички лидери. У том смислу је и северноамерички научник и стручњак за пољопривреду и коњогојство Вилијем Клерк (William Smith Clark, 1825-1886)¹⁷⁾ тврдио је да обичан пољопривредник, у случају да има само менталну дисциплину и културу сеоске школе и да је неук у погледу виших грана науке, никад не би могао да заузме одговарајуће место у друштву које му припада.¹⁸⁾ Примери успешног споја науке, предузетништва, трговине, креативности и физичког рада у пољопривреди од времена хуманизма и ренесансе на подручју Италије¹⁹⁾ и касније отварање спе-

16) James Gilreath. (Ур.), *Thomas Jefferson and the Education of a Citizen*, University Press of the Pacific, U.S.A, 2002.

17) John M. Maki, *William Smith Clark: A Yankee in Hokkaido*, Hokkaido University Press, Sapporo, Japan, 1996, стр. 124: Вилијем Клерк је постао познат по помоћи јапанским стручњацима да колонизују удаљене регионе северног острва Хокаидо преносећи им највећа достигнућа и знања из северноамеричке пољопривреде – експерименталне фарме као државне пројекте.

18) Patrick T. J. Browne, "Cultivation of the Higher Self: William Smith Clark and Agricultural Education", *Historical Journal of Massachusetts*, Westfield State College, 36. 2008. Као бивши председник Пољопривредног Универзитета Масачусетс и научник Клерк је подржавао образовну филозофију о потреби „свеопштег широког образовања“ и „практичног учења“ у области пољопривреде.

19) Текстови о пољопривреди правника и агронома Пјетро Крешенци (Pietro Cresenzi, с.1233-с.1321), као и књиге о мудрости пољопривредника и њихових породица били су преводени са латинског на италијански и француски језик. Сличне текстове писао

цијализованих пољопривредних школа широм Европе и света у вековима који су уследили²⁰⁾ доказали су истинитост таквих тврдњи.

Са почецима економског и културног процвата европских држава у доба хуманизма и ренесансе временски се подударило потпадање средњовековне српске државе под власт Османлијског царства пред крај XIV века и у XV веку. Од тог периода па све до периода успостављања независности Србије и њене изградње грађанске државе по стандардима европских држава у XIX веку, у северном и средњем делу Европе око Балтика стварали су се савези трговачких гилди и градова, а јужније на Медитерану стварала су захваљујући развоју флота галија са топовима, велика царства. У периоду од тих неколико векова на подручју од Енглеске на северозападу до Италије на југу одвијао се развој технике, рачуноводства, трговине, осигурања, цестовног, пловног и железничког саобраћаја, демократизација политичке културе и развој средстава јавног информисања, а захваљујући опловљавању светских мора у Европу су се увозиле сировине, скупоцене тканине и зачини и извозили чоколада, пиће, порцулан, хируршки и оптички инструменти, уметничке литографије, оружје и остали предмети. У складу са таквим степеном економског развоја, у седамнаестом веку министри финансија развијених држава писали су својим краљевима да је „једноставно и само обиље новца у једној држави могло да направи разлику у њеној величини и снази.“²¹⁾ Више од два века касније такву тезу је потврдио на Далеком истоку историчар Јамађи Аизан (Yamaji Aizan, 1865-1917) који је у свом проучавању светске историје, осврћући се на лош статус кинеских исељеника у западним државама на преласку из XIX у XX век, тврдио да су „ти

је у Тјудорској Енглеској средином 16. века и писац и пољопривредник Thomas Tusser (1524–1580), а почетком 16. века филозоф Френсис Бејкон (Francis Bacon, 1561-1626) објавио је прве текстове о научној методи у пољопривреди. (Опширније видети у John E. Russell, *A history of agricultural science in Great Britain, 1620-1954*, George Alien and Unwin, London, Great Britain, 1966)

20) У Швајцарској је агроном Филип фон Феленберг (Philipp Emanuel von Fellenberg, 1771-1844.) на поседу крај Берна 1799. године основао пољопривредне школе за децу сиромашних пољопривредника и децу из аристократских друштвених слојева подједнако. Те школе су дале подстицај каснијем развоју пољопривредних школа у Данској, Немачкој, Француској и Великој Британији. У Немачкој су за развој пољопривреде, сваки у свом домену, били важни свештеник, лекар и фитотерапеут Себастијан Кнајп (Sebastian Kneipp, 1821 – 1897) и хемичар Јустус фор Либих (Justus von Liebig, 1803-1873.) Након што су се европски досељеници населили у Канади, први бискуп Квебека Франсоа де Лавал (François de Laval, 1623-1708) основао је још 1670. године прву пољопривредну школу и тако започео развој пољопривреде у Канади.

21) John H. Munro, “Early Modern Mercantilism Money, Economic Nationalism and the State in Early Modern Europe, Letter of Jean Colbert to Louis XIV, King of France”, *The Economic History of Early Modern Europe to 1914*, <http://eh.net/coursesyllabi/munro/3MERCANT2.pdf>, цитирајући француског министра финансија Jean-Baptiste Colbert (1619-1683).

исељеници, упркос својим врлинама, тако третирани зато што је и њихова држава третирана на сличан начин у свету.²²⁾

Док су европске морнарице (оружане снаге) освајале нова тржишта Азије и Африке сељаци у Србији под османлијском влашћу били су принуђени да тешко раде, односно да „кулуче“. Како је наводио швајцарски доктор хемије и криминолог Рудолф Арчибалд Рајс (Rodolphe Archibald Reiss, 1875-1929), који је провео дуги низ година у Србији и проучавао њену историју, тај „најжешћи рад под принудом сељацима је мало користио, јер се од њега обогатио само угњетач“. Арчибалд Рајс је ову чињеницу наводио као разлог у свом објашњењу зашто су током векова сељаци у Србији „навикли да раде само онолико колико је неопходно и нису хтели да раде више зато што би то користило само њиховом тиранину“.²³⁾ Почетак османлијске колонизације значио је уништење дотадашње домаћег феудалног слоја, јер су најбољи делови земљишта припали новопридошлим газдама *спахијама*, а локално становништво је у статусу обичних сељака или нижих *чифчија* живело на малим баштинама (поседима) на границама биолошког опстанка. То је поједине породице приморавало на постепене селидбе у плодније пределе унутар Србије. Док се у истом времену у Европи софистицирана урбана публика повезивала са древним нордијским митовима или митовима класичне Грчке и Рима преко раскоши новонастајућих опера у Венецији и осталим италијанским и европским градовима,²⁴⁾ током тих селидби сеоске породице су преносиле из својих крајева јаку патријархалну свест и усмену књижевност у облику народних предања, народних и јуначких песама, веровања, митова, пословица, басни и бајки, као и своју хришћанску веру и друштвену хијерархију породичних задруга и кнежинске и племенске самоуправе са коренима из српске средњовековне државе.²⁵⁾ Према једном народном предању, управо у једној таквом досељавању сеоских породица из племена Васојевића у Шумадију у првој половини XVIII века доселила се и породица вође Првог срп-

22) Yamaji Aizan, “Oi, Kyodai bun!”, (“Oh, My Brothers”), *Dokuritsu Hyoron*, Vol. 7, July 3rd, 1903, Tokyo, Japan, str. 1-3.

23) Рудолф Арчибалд Рајс, *Чујте Срби!*, Златоусти, Београд, 2008, стр. 14.

24) Vlado Kotnik, “Opera, Myth, Society: How do they correlate?”, *TRAMES – Journal of the Humanities and Social Studies*, Vol. 8, No. 3, 2004, Estonian Academy Publishers, Estonia, p. 327.

25) Мирослав Свирчевић, „Миграције у Србији XVIII века и установе патријархалног друштва“, *Гласник Етнографског института САНУ*, књ. LI, св. 52, Београд, 2004, стр. 311-326.

ског устанка Ђорђа Петровића Карађорђа (1768-1817.).²⁶⁾ Судбина обичног народа била је да у временима посебно пооштрених дажбина отоманских турских власти и њихових војних похода напуштају своје баштине, склањају се у шуме и збогове и исељавају из земље. Тако се око 30.000 Срба и знатно мање Македонаца и Шиптара-Климента под вођством српског Патријарха Арсенија III Црнојевића 1690. године одселило на север преко Саве и Дунава. Привредне и политичке прилике у аустроугарским урбаним срединама помогле су да културни и просветни развој ових људи крене узлазим путем. Тако су они почели да у градовима Аустроугарске државе оснивају књижевне читаонице, певачка друштва, позоришта, школе, народне новине и богословије.²⁷⁾ Један мали број образованих људи је објављивао историографије средњовековне Србије и чувао српску писмену књижевност штампањем књига у Венецији, Хабсбуршком царству, Румунији, Русији и осталим државама у иностранству. Унутар Србије културно писмено наслеђе средњовековне српске државе био је у могућности да сачува и негује само мали број историчара, свештеника, писаца и штампара.²⁸⁾ Међутим, и након ослобођења од османлијске власти и након успостављања модерне грађанске државе у XIX веку у Србији, политичке власти нису успеле да у њој много учине у погледу мењања тешких услова живота и рада сељака набоље. Након доношења *хатишерифа* османлијских власти 1830. године, којим је до извесне мере омогућено независно устоличавање државности Србије, а касније уједначавање правних одредби српског Устава са Уставима развијених европских држава, привреда и друштво у Србији су се постепено усклађивали са европским државама. Поједини српски интелектуалци су одлазили на школовање у развијене европске државе и преносили по повратку своја знања у матичну земљу, а и раније исељени Срби у Аустроугарску и друге европске државе давали су значајан допринос у преносу знања и просвећености из својих средина у матичну државу. Али, генерално гледајући, Србија је била мала држава и аутсајдер-почетник у међународној заједници у том времену познатом под слоганом „опстанак најјачих“

26) Миленко Вукићевић, *Карађорђе I, 1752-1804*, С.лобода, Београд, 1986.

27) У таквим условима један од знаменитијих Срба Ђорђе Бранковић (1645-1711) крајем XVII и почетком XVIII века успео је да састави у пет томова историју Србије, Христовић Жефаровић објавио је дело *Стематологија* 1741. године, а историчар и писац Јован Рајић (1726-1801) објавио је прву обимно штампану историју Срба 1794. и 1795. године у Бечу.

28) Pavle Ivic, Mitar Pesikan, *The history of Serbian Culture*, Transl. by Randall A. Major, Port-hill Publishers, Great Britain, 1995: Познато је да је радило осам штампарија у XVI веку под османлијском влашћу у Србији, али оне нису биле дугог века.

(“*the survival of the fittest*”).²⁹⁾ У амбијенту у коме је светским колонијалним силама било важно постати и остати „што више моћан међу моћнима“ Србија је носила бреме статуса османлијске колоније и вишевековног застоја у развоју своје инфраструктуре, индустрије и трговине. Њена новостварајућа урбана елита имала је тежак задатак да примени модернизацијске тековине и достигнућа на једној конфигурацијски брдовитој, шумовитој, непроходној и комуникацијски неповезаној државној територији са неписменим становништвом. Из једног писма из 1834. године изасланика Стефана Стефановића Кнезу Милошу Обреновићу сазнаје се да се од Београда, као централног и најважнијег места у Србији, само у два правца могло ићи колима: први је правац био до Зворника, а други за Ниш или до Ужица. Остали путеви „или су биле козје путање, или су били тако рђави и тако „стрменити“, или су водили „преко великих брда и потока“, да је њима било „тешко и коње провести, а камо ли с коњима проћи.“³⁰⁾ Средином XIX века кнезови Обреновићи су успели да заштите брдовите шумске путеве насипима, као и да прошире улице у урбаним насељима и да изграде саобраћајнице по угледу на европске развијене државе. Под личном нахођењу кнеза Обреновића, али и захваљујући одласцима младе интелектуалне елите на школовање у иностранство, долазило је до промена и у обичајима и ставовима у друштву, као и до поновног подстицања развоја писмености, књижевности, образовања, наука, економије и лепих уметности након вишевековног застоја.³¹⁾ Али, у периоду када је требало да се држава консолидује, модернизује и да се у њој успостави парламентарни систем и друштвена стратификација, политичка елита Србије је прву огромну грешку направила тиме што није остварила један од најосновнијих услова за развој државе – описмењавање становништва у читавој земљи. Један од највећих разлога за то је била неорганизованост, спорост и неефикасност администрације у процесу опорављања земље од колонизације и успостављања државног апарата. Организовању основног школовања приступило се око 1834. године. Основне школе делиле су се у три групе: државне, општинске и сеоске. Држава је била задужена за изградњу школа, постављање учитеља и опскрбљивање школа наставним материјалом. Али, недостатак учитељског ка-

29) Herbert Spencer, *The Principles of Biology*, vol. 1, 1864, University Press of the Pacific, 2002, стр. 444: „Опстанак најјачих, што сам ја овде желео да изразим у механичким терминима, је оно што господин Дарвин дефинише као „природна селекција“ или очување фаворизованих нација у борби за живот.“

30) Владимир Ђорђевић, „Земља Шумадија хајдучка, досељеничка и побуњеничка“, *Историјске Свеске Српско Наслеђе* бр. 3, март 1998.

31) Тихомир Ђорђевић, *Србија пре сто година – XIX век*, Ethos, 2008, Београд.

дра, неажурност и слаба организација администрације и сиромаштво сељака нису ишли у прилог потпуном описмењавању сеоског становништва. Како наводи социолог Драган Марковић, све до половине XX века четири петине сеоског становништва није било довољно описмењено, што је оставило трага на занемарљиву акумулативност привреде све до данашњег времена.³²⁾ Данас, два века касније, потреба за описмењавањем становништва и очувањем културног идентитета у Србији намеће се као велика потреба не само у сврху решавања економских проблема, него и због све већих еколошких проблема са којима се држава и читав свет суочавају. У условима глобалних климатских промена и угрожавања животне околине, превасходно културолошки освештени и самосвесни народи могу да воде бригу о биодиверзитету као „природном капиталу света“, да одрживо користе природне ресурсе и допринесу борби за очување животне средине, као и да спроведу ефективну заштиту од климатских промена и све учесталијих природних непогода.

Међутим, за разлику од развијених европских држава у којима се школовала у XIX веку, политичка елита Србије у периоду формирања политичких, образовних и економских институција посветила је више пажње увлачењу својих следбеника у сукобе и међусобна прегањања новостворених политичких партија и идеологија него осмишљавању и остварењу плана равномерног економског и културног развоја у држави. На тај начин није могао да се надокнади дотадашњи застој државе који је био настао услед њене вишевековне колонизације и она се није могла равномерно довести у раван модерних европских и светских држава. Унутрашњи политички сукоби и истовремено недоношење конкретних политичких и правних мера за развојни програм пољопривреде и предузетништва били су фатални за једну малу државу, топографски и метафорично смештену на раскршћу цивилизација и са неповољном улогом у геостратешкој констелацији политичких снага у свом окружењу, али по својим природним ресурсима погодном за развој пољопривреде и трговине. Не много успешно формирање и функционисање водећих политичких партија у Србији у XIX веку је „колективној мудрости“³³⁾ и стратегији равномерног развоја

32) Драган Марковић, *Отварање и затварање србијанског села*, стр. 26, такође видети Александра Бркић, „Још има школа без тоалета и телефона“, *Политика*, 27. новембра 2008, Београд; Александра Бркић, „Пешаци ђаци или учитељи“, *Политика*, 17. април, 2007, Београд и Бошко Ломовић, „Пут до знања од 2.000 километара“, *Политика*, 22. март, 2008, Београд.

33) James Surowiecki, *The Wisdom of Crowds*, Anchor Books, 2005: У овој књизи новинар-писац Суровиецки у разматрању успешности стратегије пословања истиче да је колек-

претпоставило менталитет политичких група. Односно, таква поларизација супротстављених политичких групација дала је предност концепту стварања и усмеравања својеврсне „мудрости масе и групе“ над концептом једне диркемијанске „колективне мудрости“ која је у стању да схвати простор и време у којем се налази и у том смислу делује и ствара. У истом периоду познати немачки социолог и економист Макс Вебер (Max Weber, 1864-1928) тврдио је да сваки иоле освештени интелектуалац мора да зна да су социјална димензија и демографско питање два основна фактора према којима се мери успешност развоја неког друштва и државе.³⁴⁾ Уз ове две почетне историјске грешке у процесу стварања модерне грађанске државе, као што су били занемаривање описмењавања и образовања становништва на њеној целокупној територији и оштро поларизована борба за политичку власт, политичка елита Србије је учинила даљу грешку тиме што није, по угледу на развијене европске државе тог времена, почела изградњу инфраструктуре за бољу проходност и повезивање комуникација у свим руралним подручјима државе. Таква стратегија могла је да покрене предузетничке и трговачке активности у читавој држави и да омогући оживотворење идеје британског економисте Семјуел Смајлса да се судбина једног појединца могла променити у складу са његовим предузетничким напорима. Уместо тога ситуација је била таква да људи у руралним подручјима нису могли лако да омогуће својој деци ни основно ни специјалистичко образовање ни могућност напредовања у својој струци или служби. Због дискутабилног установљавања ауторитета и компетенције водећих људи у процесу стварања државности, како је приметио социолог Милош Немањић, крајем XIX века „интелигенција у паланачким срединама у Србији била је притиснута немаштином и претњама отпуштања из службе“³⁵⁾ Међутим, захваљујући залагању појединих интелектуалаца ипак је дошло до појаве првих успешних организованих покушаја развоја предузетништва на селу. Један од њих је било оснивање набавно-продајних потрошачких задруга које су снабдевале становништво робом широке потрошње од седамдесетих година деветнаестог века до избијања Другог светског рата, као и оснива-

тивна мудрост важнија од мудрости појединца, ма колико успешан тај појединац био, и објашњава то различитим примерима из праксе финансијског пословања и доношења политичких одлука.

34) Richard Swedberg, (ed.). *Essays in economic sociology by Max Weber*, Princeton University Press, USA, 1999.

35) Милош Немањић, *На трагу српске интелигенције XIX века – топографија и социографија, Записи, Београд, 2008, стр. 156*, цитирајући Новица Петковић, „Балканска култура“, *Политика*, 17. март, 1990.

ње земљорадничких задруга од 1894. године па надаље.³⁶⁾ Након тога је 1898. године усвојен први законски акт о задругама *Закон о земљорадничких и занатским задругама*, а од 1902. године почело се и са оснивањем нових посебних набавних задруга.³⁷⁾ Тако су домаћи интелектуалци у спрези са пољопривредницима успели да у пракси саживе предлоге о својеврсној синтези „господства“ и науке за коју се залагао британски научник Ђозеф Бенкс (Joseph Banks, 1743–1820), посебно промовишући синтезу господства и систематизације научног знања на пољопривредним имањима у британским селима и у британској економији уопште³⁸⁾ или идеје немачког филозофа Јохана Хердера (Johann Gottfried von Herder, 1744-1803) који се залагао за размену „културе људи“ (*Kultur des Volkes*) са „културама учених људи“ (*Kultur der Gelehrten*) у урбаним центрима, а не за доминацију ових потоњих. И у Италији је још од доба хуманизма и ренесансе, без обзира на промене политичке власти на Апенинском полуострву, био заживео концепт сeosких имања-породичних радионица на чијем челу је био архетипски отац породице. Од савременијих примера је карактеристичан пример залагања француске владе у првој половини двадесетог ве-

36) *Смедеревско воће – Враново*, „Враново 1994 – Сто година задруге“, <http://www.smederevskovoce.rs/sela.php?id=77&jezik=1>: Захваљујући великом залагању професора Пољопривредног факултета Михајла Аврамовића и пољопривредника и народног посланика из села Враново крај Смедерева Лазара Савића-Геџе, основана је 1894. године прва земљорадничка задруга *Врановска земљорадничка задруга* у Вранову у Србији. Према правилнику задруге, циљ задруге је био „да набави својим члановима потребан новац за пољопривредне радове, да утиче на свест о штедњи и да на тај начин утиче на поправку њиховог материјалног стања.“ Члан задруге могао је да буде само онај који је имао „довољно јемства за лично поштење“, да је старешина домаћинства и да стално живи на територији задруге, задружна управа је била дужна да сваког месеца саставља извештај о пословању, а поред финансијских средстава чланова задруге она је имала и друге сталне приходе од сталне, обичне и деље штедње. Након тога је почео покрет оснивања земљорадничких задруга у Србији и 1895. године је створен Главни савез земљорадничких задруга.

37) Бранислав Гулан, „Задругарство у Србији – између нестанка и опстанка“, 05. 07. 2010, *Актер Online*, <http://www.akter.co.rs/index.php/ekonomijaprint/2713-izmeu-nestanka-i-opstanka.html>

38) G. E. Fussell, “My Impressions of William Marshall”, *Agricultural History*, Vol. 23, No. 1, January 1949, the Agricultural History Society, U.S.A., стр. 57-61: У Великој Британији је таква Бенксова замисао спровођена у пракси већ на примеру издавања периодичних часописа и књига на тему пољопривреде од 1784. године се периодични часописи и књиге на тему пољопривреде издавали још од 1784. године. Познати енглески писци и стручњаци за пољопривреду Артур Јанг (Arthur Young, 1741-1820) и Вилијам Маршал (William Marshall, 1745-1818) активно су изучавали пољопривреду, како теоретским, тако и емпиријским истраживањима. Захваљујући својим многобројним студијским путовањима и упоредбама домаће пољопривреде са пољопривредом суседних земаља, ови интелектуалци су дали велики допринос развоју пољопривреде у својој држави и инспирисали многе своје савременике да раде на развоју пољопривреде у држави и у њеним колонијама и тиме да уједно помажу и укупном економском развоју Велике Британије.

ка да помогне напредак и софистицираност живота пољопривредника покретањем правне и политичке реформе (*The Code de la Famille*) под слоганом да је основ француске државе пољопривреда.³⁹⁾ Међутим, посебно карактеристични примери надградње културне традиције позитивном селекцијом достигнућа и тековина западне цивилизације у модернизацијским процесима друге половине XIX века били су примери деловања јапанских формално образованих и самообразованих интелектуалаца који су у том периоду појединачним напорима учинили много на покретању економских и културних активности у свим подручјима државе оснивањем универзитета, образовних друштава и курсева у својим родним крајевима⁴⁰⁾ и издавањем часописа и новина (са анализом светских геополитичких, привредних и културних трендова и давањем конкретних предлога у области образовања, економије, здравства, лепих умет-

39) Paul V. Dutton, "An Overlooked Source of Social Reform: Family Policy in French Agriculture, 1936-1945", *The Journal of Modern History*, Vol. 72, No. 2 (Jun., 2000), The University of Chicago Press, USA, стр. 375-412. Касније у осамдесетим годинама двадесетог века француска влада је подржавала концепт насељавања провансалских и осталих руралних подручја Француске младим паровима и породицама уз помоћ јединственог политичког, социјалног, економског и културног концепта промоције живљења у тим подручјима у средствима јавног информисања.

40) Карактеристичан примери друштвено свесног интелектуалца из тог времена био је филозоф и просветитељ Накамура Масанао (Masanao Nakamura, 1832-1891) који је по повратку са школовања у Великој Британији у Јапан на улицама села и градова Јапана шездесетих година XIX века видео много сиромашне деце и одлучио да да допринос њиховој бољој будућности преводом и објављивањем приручника *Самомоћ* Семјуел Смајлса (Samuel Smiles, *Self Help*) и књиге *О слободи* британског филозофа Ђон Стјуарт Мила (John Stuart Mill, *On Liberty*). Те књиге су постале најбоље продаване књиге тог времена у Јапану, а приручник *Самомоћ* Семјуел Смајлса 1872. године уведен је као обавезно штиво у јапански образовни систем. Накамура Масанао се залагао за пренос знања млађим генерацијама Јапанаца комбинацијом западног учења о Хришћанству, британском економском либерализму и утилитаризму и јапанске културне историје и моралних ставова Конфуцијанства. Један од најпознатијих јапанских просветитеља тог времена био је оснивач Кејо Универзитета, издавач и економиста Фукузава Јукићи (Fukuzawa Yukichi, 1835-1901) који се залагао за пренос знања јапанских интелектуалаца будућим генерацијама у виду оснивања образовних установа-задужбина и курсева интелектуалаца својим сународницима по повратку у земљу, учења страних језика, објављивања превода најпознатијих западних филозофских и економских дела на јапански језик и подучавања младих људи најбољим достигнућима и тековинама западне цивилизације, али и најбољих достигнућа и тековина из властите јапанске културне историје. (Опширније о томе у Fukuzawa Yukichi, *Autobiography of Fukuzawa Yukichi with Preamble to the Collected Works of Fukuzawa*, transl. by Kiyooka Eiichi, The Hokuseido Press, Tokyo, 1981, Japan). Специфичан вид такве модернизације у склопу идеологије „држава-породица“ (*kazoku kokka shugi*) коју су подржавали подједнако и олигарси и државни и независни интелектуалци у Јапану у другој половини XIX века озвучен је и Уставом из 1889. године у коме је писало да ће „јапански грађани у хармоничној сарадњи са Царом и међусобно, делити наду да ће представљати славу Јапана у земљи и иностранству и да ће обезбедити да се примењују дужности које су наследили од својих славних предака“ (Ito Hirobumi, *The Constitution of the Empire of Japan*, 1889, Trans. by Ito Miyoji, "Tokyo: Igrisu-Horitsu Gakko, 22nd year of Meiji, 1889, Hanover Historical Texts Project, sc. Jonathan Dresner, Harvard University, "Commentaries On the Constitution of the Empire of Japan", 1889, <http://history.hanover.edu/tests/1889con.html>.)

ности и слично). Неки међу њима су и оснивали мала, средња и велика привредна предузећа у разним областима по угледу на успешна предузећа из светских развијених држава, у чијем основу је била национална свест о потреби сачувања националних привредних, комуникацијских и људских ресурса.⁴¹⁾ За разлику од развијених држава Јапана, Велике Британије, Немачке, Француске или Италије, од почетка процеса настајања већих стамбених насеља у Србији у XIX веку један део новостварајуће урбане елите састављен углавном од политичара и бирократа подржавао је концепт углавном једносмерне културне размене „град-село“ у институцијама и у средствима јавног комуницирања, према коме је доминантна била домаћа новостворена урбана култура.⁴²⁾ Како је приметио историчар и етнограф Тихомир Ђорђевић, у Србији је у XIX веку приликом ослобађања од османлијске власти и стварања нове грађанске културе по узору на тадашњу западноевропску и средњеевропску културу дошло до специфичне симбиозе „културе људи“, односно културе села, са „културама учених“, односно културама малобројних урбаних заједница, то јест „градава“ „вароши“, „варошица“ и „паланки“. Али, у процесу успостављања тадашњих политичких институција у тим новостварајућим урбаним срединама губила се драгоцену енергија и умногоме је био изгубљен фокус о потреби за успостављањем равномерног развоја привреде у читавој земљи. Усредсређене на своје међупартијске и идеолошке сукобе⁴³⁾ политичке власти у Србији су занемариле проблеме нерешене саобраћајне и стамбене инфраструктуре, сиромаштво сељака,

41) David John Lu, *Japan: A Documentary History*, M. E. Sharpe, New York, USA, 1997, стр. 353-354: Оснивач компаније *Mitsubishi* Ивасаки Јатаро (Iwasaki Yataro, 1835-1885) у једном писму-прогласу свом особљу 1876. године обзнанио је да је један од главних циљева политичара јапанске Меиџи владе у том времену „такмичења Јапана против дива“ био да права обалске трговине и војске (морнарице) не падну у руке странаца. Како је објашњавао предузетник Ивасаки, у време мира то је значило губитак пословних могућности и запослења за домаће људе, а у рату је то значило предавање виталних права на информације странцима, или, једноставније речено, одбацивање права Јапана као независне нације, те је у складу са тим говорио својим запосленима да раде не само за добро своје компаније, него и за добро читавог Јапана. Takeshi Ishida, *Japanese Political Culture – Change and Continuity*, Transaction Publishers, New Brunswick and London, New Jersey, 1996, U.S.A., стр. 4: Како је то дефинисао политиколог Ишида Такеси, први период те модернизације по стандардима развијених европских држава карактерисале су две основне вредности – једна је била очување традиције групне кохезије, а друга је била „достигнути и претигнути Западне силе“.

42) Таква замисао културне размене трајала је и кулминирала касније, у другој половини XX века, представљањем читавог једног „новокомпонованог“ псеудокултурног концепта „град овако замишља и представља село у Србији“, са врло малим настојањима да се он промени или да дође до усмеравања у правцу урбане софистикације или у правцу потенцирања аутохтоних сеоских вредности у том концепту.

43) Дубравка Стојановић, *Калдрма и асфалт – урбанизација и европеизација Београда 1890 – 1914*, Удружење за друштвену историју, Београд, 2008.

недостатак наставног кадра за подуку и недостатак наставних средстава по школама у унутрашњости државе.⁴⁴⁾ Економист Драгољуб Ч. Симоновић сматра да је од времена владавине кнеза Милоша Обреновића (владао од 1815. до 1839. и од 1858. до 1860. године) почео процес стагнације и урушавања институција села, односно распадање србијанске кућне задруге, те да је тај процес трајао два века.⁴⁵⁾ Али, у том процесу дошло је и до процеса просвећивања, модернизације и (додуше процентуално врло малог) описмењавања становништва. Док се писменост средњовековне српске државе задржала за време османлијске власти углавном само у манастирима унутар Србије и унутар редова интелектуалаца исељених и образованих у иностранству, у XIX веку су почетке описмењавања, музичког образовања и издаваштва у ученим круговима, а затим у ширим народним масама, на себе преузели кнез Милош Обреновић и његов брат Јеврем Обреновић са својим породичним приватним учитељима Димитријом Тиролом и Јосифом Шлезингером, затим просветитељи и књижевници Вук Караџић и Доситеј Обрадовић и многи српски књижевници, свештеници и политичари, али и трговци и чиновници, будући да су многи од њих постајали мецене, ктитори и задужбинари и тако градили инфраструктуру, унапређивали привреду и школовали сеоску и градску децу по школама и кућама.⁴⁶⁾ Тако је забележено да је 1883. године један чиновник из Београда Драгутин Посниковић уложио целу своју уштеђевину од педесет златника да покрене први часопис за пчеларе и тако допринесе развоју привредне гране пчеларства.⁴⁷⁾ Први извозни резултати сеоских ратара и сточара наговештавали су да је пољопривреда била привредна грана која је могла да оствари спољнотрговински суфицит у Србији. Захваљујући свињогојству у доба владавине кнеза Милош Обреновић продавало се годишње више од две стотине хиљада свиња купцима у Аустроугарској држави.⁴⁸⁾ Винарство је било развијено до те мере да су

44) Љубомир Павловић, „Како да се наш народ просвети“, *Шабачки гласник* 39, 11. јун, 1929, стр. 1.

45) Драган Марковић, *Отварање србијанског села*, стр. 43, цитирајући Драгољуб Ч. Симоновић, *Укључивање земљорадника у самоуправне односе*, Нолит, Београд, 1975, стр. 129.

46) Тихомир Ђорђевић, *Србија пре сто година – XIX век*, стр. 95-98.

47) Милош Антонић, „Историјат часописа *Пчелар*“, *Савез пчеларских организација Србије*, http://www.spos.info/subpages/istorijat/istorijat_casopisa.php: Пчеларству је до тада био посвећиван само један део простора у илустрованом листу за пољопривреду *Тежак* које је издавало Српско пољопривредно друштво основано 1869. године.

48) Катарина Лазаревић, „Od kneza Miloša Obrenovića do danas proizvodnja svinja opala nekoliko puta, a od nekadašnjih 200.000 grla Srbija više ne izvozi ni jedno“, *Agropress*, <http://www.agropress.org.rs/tekstovi/10172.html>

винари из Неготинске крајине седамдесетих година XIX века извозили вино у Француску, Немачку, Аустроугарску и Русију.⁴⁹⁾ Међутим, у последњим деценијама XIX века и све до истека прве деценије XX века политичка клима оштре поларизације идеологија и „политичарења“ учинила је да развој српског села и институционално описмењавање становништва споро теку, што је условило и спору изградњу инфраструктуре, а самим тим и великог броја других институција у земљи. Насупрот томе, карактеристика најистакнутијих политичких лидера и филозофа XVIII и XIX века у Немачкој, Јапану или Северној Америци као што су били Фридрих Лист (Georg Friedrich List, 1789 –1846), Фукузава Јукићи (Fukuzawa Yukichi, 1835-1901), Александар Хамилтон (Alexander Hamilton, 1755–1804) или Данијел Рејмонд (Daniel Raymond, 1786–1849) била је да су сви они у својим делима наглашавали да су само равномеран пренос знања и равномеран економски развој могли да покрену и остваре свеукупан развој њихових држава. Чак и они међу њима који су подржавали идеју јачања конкурентности и слободног тржишта стављали су интерес развоја економија својих држава испред свега осталог. Док су поменути водећи интелектуалци из развијених светских држава подржавали системски и равномеран развој привреде и науке у својим државама, у Србији је системски развијана врста политичара и бирократа који су се прилично цинично односили према члановима нижих друштвених слојева из којих су најчешће и сами долазили. Тако социолог Милош Немањић цитира у свом делу *На трагу српске интелигенције XIX века – топографија и социологија* једну карактеристичну оцену правника, историчара и писца Слободана Јовановића (1869-1958) о та-

49) Данас се вински туризам у Србији промовише од Александровца, Крушевца, Вршца до Књажевца, а карактеристичан пример винског туризма су Рајачке пимнице код Штубика у Неготинској крајини. Ширум света, од Грчке, Канаде, Аустралије, Португала, Швајцарске до Јужне Африке, Удружења произвођача вина позивају на промоцију, дегустацију и куповину вина у винским подручјима руралних подручја, чиме се уједни врши и тржишна промоција вина за даљу продају по трговинама, хотелима и ресторанима. Данас су по винском туризму и локалним винским фестивалима поготово позната рурална подручја Француске. (О томе опширније у Colin Michael Hall et al (Ed.), *Wine tourism around the world : development, management and markets*, Oxford : Butterworth-Heinemann, 2002 и Jack Carlsen and Stephen Charters (Ed.), *Global Wine Tourism – Research, Management & Marketing*, Wallingford : CABI Pub., Great Britain, 2007.) Французи су своју пољопривреду повезали са козметичком, здравственом, модном и туристичком индустријом и захваљујући доброј инфраструктури и добром животном стандарду пољопривредника, успешно их спојили у јединствен концепт привредне и туристичке понуде. У заковима и сеоским домаћинствима, посетиоци на лицу места пробају вина и друге специјалитете локалног подручја, а основани су и визиторски центри и курсеви предавања о узгоју, дегустацији и маркетингу вина и винског туризма у пољопривредним школама и другим центрима за развој пољопривреде и туризма. Таква спрега туризма и гастрономије повезана је и са трговином, односно продајом одговарајућих сувенира из различитих подручја Француске.

дашњем јавном животу и култури у Србији: „Наша интелигенција није пресадила ниједан стран културан образац, нити је из културних елемената нашег народног живота израдила један оригинални образац... Ниједан од наших приповедача и драмских писаца није онако као Бернард Шоу у Енглеској претресао општепримљена мерила вредности. Јамачно стога што, због недостатка културног обрасца, таква мерила вредности, с изузетком неких остатака патријархалних појмова, нису у нас постојала. Из свега... излази да у нас није било ни културног обрасца ни покушаја да се он изради. Та је празнина тим осетнија, што је културни образац нужна допуна у националном и политичком обрасцу, које смо имали више или мање израђене.»⁵⁰⁾ Уз Слободана Јовановића су о значају личног карактера у развоју културолошких елемената народног живота који су нужни предуслови за успешну модернизацију друштва, као и о значају установљавања традиционалних друштвених нормативних вредности потребних за успешно функционисање друштва, на сатиричан начин писали и други његови претходници и савременици као што су књижевници и комедиографи Јован Стерија Поповић (1806-1856), Бранислав Нушић (1864-1938) или Радоје Домановић (1873-1908). Они су нагле, и самим тим углавном неуспешне покушаје човека из нижег друштвеног слоја или унутрашњости да се уздигне у новој урбаној средини и упусти у битку за материјалну корист и друштвени статус углавном у окружењу власти, без познавања себе, своје улоге и положаја, као и познавања положаја целокупног свог друштва у тадашњем простору и времену, описивали у својим приповеткама и комедијама, не устручавајући се да такву врсту људи отворено назову „покондиреним тиквама“ или „полуинтелектуалцима“.⁵¹⁾ Уз поменуте проблеме, у XX веку дошло је и до нових проблема у развоју дотадашње државе – до политичких удруживања и раздруживања са околним државама и до биолошког десетковања становништва у великим светским и регионалним ратовима на тим просторима. Неписмени и полуписмени сељаци из руралних подручја Србије нису могли да утичу на свет-

50) Милош Немањић, *На трагу српске интелигенције XIX века – топографија и социологија*, стр. 156-159, цитирајући на страници 159 Слободан Јовановић, *Један прилог за проучавање српског националног карактера у XVI т. Сабраних дела, Из историје и књижевности*, књ. II, Београд, 1991, стр. 568. Такође видети Слободан Јовановић, *Један прилог за проучавање српског националног карактера*, Канада, Виндзор, 1964, стр. 34-42.

51) Ibid: „Полуинтелектуалац је болесна друштвена појава, која је обелоданила две ствари: (1) да је културни образац потребна допуна националног и политичког обрасца, што се нарочито осећа када утицај та два обрасца стане слабити – и (2) да школа која се ограничава на давање знања, без упоредног васпитавања карактера, није у стању спречити појаву таквог друштвеног типа као што је полуинтелектуалац.“ Такође видети Јован Стерија Поповић, *Покондирена тиква*, Просвета, 1968, Београд.

ске и локалне политичке моћнике који су одлучивали о покретању ратова на тим просторима, а самим тим и о њиховој судбини. Тако су сељаци, којима је најмање било у интересу да ратују, били принуђени да остављају своја необрађена имања и годинама учествују у ратовима на њиховим просторима и да тако у двадесетом веку дају „данак у крви“, како је то дефинисао агроекономист Здравко Шајатовић.⁵²⁾ Након Другог светског рата наставило се заостајање у развоју и животном стандарду становника руралних подручја Србије за становништвом у урбаним срединама у држави, као и за припадницима свог друштвеног слоја у светским развијеним државама. Након бројних политичких и економских експеримената над сеоским земљорадничким задругама у годинама након завршетка Другог светског рата, развој сеоских домаћинстава текао је врло споро.⁵³⁾ Пошто се сиромашна сеоска домаћинства нису могла у потпуности издржавати од прихода из пољопривреде, током педесетих и шездесетих година двадесетог века искристалисао се један специфичан феномен „мешовитих сеоских домаћинстава“. На трансформацију сеоских у „мешовита“ домаћинства утицала су два битна породична момента - 1) породични састав, при чему се један члан (обично мушкарац) запошљавао у локалној индустрији, а жена (п)остајала пољопривредница и домаћица, и 2) породична пројекција будућности (са/без наследника на селу).⁵⁴⁾ Временом су се распадала и та мешовита сеоска домаћинства, у којима су се људи исцрпљивали двоструким радом у најближим локалним фабрикама и у властитом домаћинству, тако да су њихови наследници морали да потраже посао у већим урбаним центрима у земљи или у иностранству. Како је приметио социолог Драган Марковић, у случају да сељак није напустио сеоску средину у другој половини двадесетог века, њега је чекао мукотрпан физички рад, друштвена затвореност и социјална беда, и препуштање властите судбине „доброј вољи“ купаца, дистрибутера и државне администрације, који су у процесу трговинске размене постављени у монополску позицију у односу на сељака. Тако је сељак - производна а ипак

52) Здравко Шајатовић, „Како су ташне и машинске претекле сељаке“, *Пољопривреда.биз – виртуелни агробизнис центар*, http://www.poljoprivreda.biz/stav/kako_su_tasne_i_masne_pretекle_seljaka

53) Драган Марковић, *Отварање и затварање србијанског села*, стр. 81, цитирајући Среден Вукосављевић, *Писма са села*, стр. 62-192, на стр. 62-63, цитирајући Главни задружни савез ФНРЈ, Београд, 1949, чл. 30, према којем су „чланови задруге морали да уносе у задругу своју земљу, изузев окућнице, одричући се својине на тој земљи у корист задруге.“

54) Мирјана Бобић, „Савремена сеоска породица и домаћинство у Југославији“, *Становништво*, vol. 37, бр. 1-4, стр. 93-118, Институт друштвених наука, Београд, 1999, цитирајући Милић, 1979, 1981, 1986.

слабија страна, био принуђен да прихвати и нееквивалентну размену, чиме се тржишна слобода претворила у тржишну принуду, а патријархално ропство у тржишно ропство.⁵⁵⁾ Један од карактеристичних примера за то су досадашњи изузетно скромни буџети влада за пољопривреду, уништавање сточног фонда,⁵⁶⁾ оптерећивање пољопривредника бројним препрекама административне, политичке и финансијске природе и занемаривање њихових образовних, здравствених, културних и економских потреба у данашњем друштву. С друге стране, на почетку ХХИ века у развијеним светским државама као што су Италија или Сједињене америчке државе само један од примера како локалне самоуправе и појединци подржавају своје локалне пољопривреднике је давање приоритета куповини њихових производа у свакодневном животу или увођење ручкова у основне школе са органском здравом храном коју су произвели локални пољопривредници.⁵⁷⁾

ПОТРЕБА ЗА НОВИМ ПРИСТУПОМ РАЗВОЈУ РУРАЛНИХ ПОДРУЧЈА

Процес насељавања урбаних средина сеоским становништвом у годинама после Другог светског рата у Србији неометано је текао и временом је дошло до стварања једног новог културолошког обрасца – стварала се нека врста „хибридног“ урбано-руралног човека, без обзира да ли је он живео на недовољно урбанизованим обронцима урбаних центара или у њиховим средишту. Процес неравномерне и неуравнотежене модернизације друштва пратио је проблем неодговарајуће асимилације тих људи у ново окружење,

55) Драган Марковић, *Отварање и затварање србијанског села*, стр. 46–52.

56) Бета, Танјуг, „ПКБ: Сточарство је у кризи“, 30. септембар 2010, http://www.b92.rs/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2010&mm=09&dd=30&nav_id=461985 : Последица досадашње политике развоја сточарства је таква да укупан број грла стоке у Србији у односу на расположиве обрадиве површине износи 0,3 грла по хектару, што је три пута мање него у Европској Унији.

57) Fulvio Paolucci, „Italian school lunches go organic, low-cost, local“ September 8, 2010, *Globalpost Online*, <http://www.globalpost.com/dispatch/education/france/100908/italian-school-lunches-go-organic-low-cost-local>, као и <http://foodnouveau.com/2010/10/07/travel/italy/10-new-things-i-learned-about-italys-food-culture/>: Политичари, кувари, стручњаци за кулинарство и уметници подржавају одржавање традиције пијаца живим. О сличним трендовима такође видети на примеру сеоских заједница у Великој Британији у Rosie Cox, Moira Kneafsey et al., „Constructing Sustainability Through Reconnection – The Case of Alternative Food Networks“.

Sustainable Rural Systems – Sustainable Agriculture and Rural Communities, Ed. Guy M. Robinson, Ashgate Publishing, 2008. О тренду потражње за локалним прехранбеним производима у Сједињеним Америчким Државама видети Stephen Morris, *The New Village Green: Living Light, Living Local, Living Large*, New Society Publishers, 2007.

уз нерешен проблем очувања њиховог нагло прекинутог ранијег оригиналног културолошког обрасца у тим имиграционим процесима.⁵⁸⁾ Социолог Драган Марковић, истиче да је знање алфа и омега друштвеног развоја и на макро и на микро плану и да је пренос насушних знања са старијих на млађе генерације као што је био случај у првобитној патријархалној заједници био у том периоду замењен преносом знања помоћу средстава јавног информисања и других медија за пренос културних тековина и достигнућа савремене глобалне заједнице.⁵⁹⁾ Међутим, парадоксално је да су у средствима јавног информисања у последњих неколико деценија слабо образовање, положај, статус и начин живота сељака, који је био последица вишедценијског занемаривања његовог људског достојанства и права на развој, постајали временом приказивани као узрок назадовања тог истог сељака. Упоредо са таквом презентацијом пољопривредника у средствима јавног информисања, оним пољопривредницима који су остајали на селу, као и новопродошлим урбанизованим и полуурбанизованим дошљацима у градске средине, натурана је преко истих средстава јавног комуницирања једна нова културолошка матрица као сурогат за њихову традиционалну сељачку културу. За то је карактеристичан пример упорна понуда псеудо-етно песама са текстовима дискутабилног квалитета, које тоналитетски, нотни и ритмички не наликују на његову традиционалну музику. На ширем друштвеном плану, осим контакта са медијима масовне културе и јавног информисања, социјализујућу улогу сељака имала су локална сеоска културно-уметничка друштва, савремене културне манифестације као наставак традиционалних светковина, те спортске организације и сеоске спортске манифестације. Међутим, од друге половине XX века постало је готово правило за сеоску породицу која има телевизор да вечери најчешће проводи уз радио и телевизију, уз разговор и читајући дневну и недељну штампу.⁶⁰⁾ Без великих временских и финансијских могућности да лично посети књижару, позоришну представу или концерт класичне, забавне или народне музике у оближњем граду или селу, сељак је ограничен на конзумацију садржаја само понуђеног броја средстава за јавно информисање на

58) Владимир Цветковић, *Социологија – Модерна рефлексја историјског збивања*, Институт за политичке студије, 1994, Београд, Србија: Према речима социолога Владимира Цветковића, развој „полумодерног друштва“ у Србији, односно „еклектичке смеше традиционално-патријархалног, псеудотрадиционалног и екстремних варијанти модерног“ био је спор и неравномеран и због тога што се до вођства или елите најчешће долазило квазидемократским путем.

59) Драган Марковић, *Отварање и затварање србијанског села*, стр. 95-99.

60) Ibid, стр. 103-106.

локалном и државном нивоу, од којих су многи сумњиве квалитете што се тиче информативности, просвећивања и софистицираности. Тако је сељак сведен углавном на обичног конзумента у једносмерној културној размени „град овако замишља село“, „град овако представља село“ и „град подучава село“. На такав начин оправдана је и неометано настављана културолошка сегрегација традиционалне сељачке културе. Поставља се питање зашто после Другог светског рата новонатурализовани сељаци-грађани нису покушали да системски помогну својим сународницима који су остајали на селу и помогну им бар отварањем образовних установа и институција културе у њиховим срединама које би дале основу за постизање равномерног развоја у земљи. За разлику од развијених светских држава, у Србији су после великих светских ратова у двадесетом веку новонатурализовани сељаци-грађани заповестили развој сиромашних средина у којима су живели њихови преци и остали сународници, између осталог, и због комплекса новоразвијајуће сиромашне урбане средине у којој су се прво они сами морали борити за образовање и опстанак себе и својих породица. Велику улогу у овом проблему одиграо је и неефикасан систем образовања чије последице се додатно осећају и због масовног исељавања школованог кадра из земље. Институционални систем, али и друштвене нормативне вредности, једноставно нису били постављени тако да се у читавој земљи омогући равномеран привредни и културни развој. Тако су млади образовани људи који би у другачијем амбијенту могли да помогну у решавању бројних проблема у држави, укључујући ту и развој економије и културе у руралним подручјима, масовно због низа разлога одлазили из ње. Само у претходне две деценије око три стотине хиљада школованих људи се одселило из државе у иностранство.⁶¹⁾ Како социолог Ненадић примећује, на проблемима села и сељаштва, у што спада и дуготрајни процес исељавања младих људи из села, уочава се да демократско образовање није решило однос урбаног и руралног друштва, јер оно није имало никаквог разумевања, па чак ни мило-

61) „Одлив мозга највећи српски губитак“, *Српска дијаспора – интернет новине српске*, <http://www.srpskadijaspورا.info/vest.asp?id=11377>: У протеклим петнаестак година око пола милиона високообразованих особа напустило је Србију. Иако је, према мишљењу научника Пјотр Капице, наука једне државе обезглављена кад из ње оде педесет врхунских стручњака, последњих деценија из Србије годишње оде око четири хиљаде младих људи. Сматра се да је од 1990. године до данас одливом високообразоване снаге Србија изгубила дванаест милијарди долара уложених у њихово школовање, а школовање кадрова за одлазак у иностранство још увек се не прекида. Оно што младе људе у Србији, са више од 785.000 незапослених који чекају посао у Националној служби за запошљавање, приморава на одлазак су све тежи услови за живот, пад стандарда, мало слободних места који одговарају њиховим квалификацијама, српска политичка нестабилна арена, корупција и општа несигурност.

сти за друштва која не припадају породици индустријских друштва. У управљању образовањем и образовној политици нису учествовали чиниоци сеоског друштва.⁶²⁾ Таквом немогућношћу да се пољопривредници образују и промене неки деструктивни систем може да се у извесној мери објасни и наставак самодеструкције привреде и нарочито пољопривреде у земљи, односно недостатак „аутономне стратегије привредне реформе“.⁶³⁾ Зато се осмишљавању стратегије економског и културног развоја руралних подручја, као и механизацији, сциентизацији, технологизацији и индустријализацији пољопривреде и села у унутрашњости Србије мора приступити пажљиво и плански, јер поставља се питање да ли исти они људи који су од својих урбаних средина направили пренапучене градове са ишараним фасадама, разрованим улицама и цестама и нерешеним питањима канализације и инфраструктуре у приградским насељима могу од сада па надаље да плански и успешно изврше модернизацију пољопривреде и села у Србији. Овакви проблеми одсликавају амбивалентност геостратешког и културног идентитета урбаних средина које би требало да су покретачи развоја у Србији, односно износе на површину проблем несистемске и неравномерне модернизације градова у неким случајевима. Поготово се на примеру Београда таква амбивалентност одсликава у чињеници да главни град на себи кроз историју носи комплексно бреме геостратешке и економске атрактивности за матично становништво али и за моћне светске империје, уз паралелно ношење бремена потребе за (не)успешним управљањем остатком државе.

Да би се у будућности зауставио процес иселјавања и одумирања становништва у руралним подручјима, као и да би се подстакнуо процес доселјавања становништва незадовољног животом у граду у рурална подручја, потребно је да се изграде и обнове сврсисходна инфраструктура, производна и прерађивачка привредна постројења, образовне, здравствене и спортске установе, туристичке „етно-куће“ и „етно-села“, сеоски историјски и етнографски музеји и други елементи стамбене и привредне културе у руралним подручјима. Позитивни резултати таквог процеса могу даље да произведу позитиван утисак у јавности о погодностима живота и рада у руралним подручјима. Тако су у развијеним европ-

62) Миле Ненадић, *Дух образовања*, цитирајући Lasch, 1986:141: Према речима Ненадића: „И данас се многи проблеми неразвијених земаља могу решити путем образовања, али како не постоји демократско образовање сиромашних које би полазило од „културе сиромаштва“ него демократско образовање богатих које полази од „потрошачког друштва“, све што се нашло изван круга урбаног и индустријског остало је необразовано.“

63) Живојин Ђурић, *Модернизација и друштвене промене – Огледи из савремене социологије*, Институт за политичке студије, 2004, Београд, стр. 127.

ским државама многа њихова развијена „периферна“ подручја у свести њихових становника и посетилаца повезана са кључним појмовима као што су „здравље“, „мир“, „традиција“, „понос“, „природне лепоте“, а изразито успешна рурална подручја чак и са појмовима као што је „гламур“. То је случај са појединим планинским, приобалним и острвским деловима Шпаније, Француске или Италије, за које је карактеристично да су у њима може вршити градња стамбених објеката само по строго утврђеним параметрима у оквиру планова за уређење простора и пејзажа и планова за очување биодиверзитета.⁶⁴⁾

У последњим деценијама у Србији се појавио друштвени феномен институционалне, али и спонтане појединачне изградње такозваних „етно-села“, која представљају предмет све већег интересовања домаћих и страних туриста. Та „етно-села, куће и музеји“, као што показују примери Музеја хлеба у Пећинцима у Срему, селоска етно-кућа Светозар у селу Шпанце крај Куршумлије, етно-село Мећавник на Мокрој гори, етно-кућа Злакуса крај Ужица, етно село Тршић крај Лознице, галерија наивног сликарства у Ковачици у Јужном Банату, бројни салаши, етно куће и завичајни музеји у Војводини, етно-музеј Старо село у Сирогојну на Златибору, етно-село Коштунићи крај Горњег Милановца и многа друга етно-села, куће и завичајни музеји на карактеристичан начин представљају пример реконструкције културног идентитета одређених подручја. Они су уједно и драгоценства о друштвеним културама без којих људи нису могли опстати и развијати се на тим просторима. Како је приметила инжињер Мила Вуковић, која је проучавала феномен изградње етно-села у последњим деценијама, туристи који посећују овакве „живе споменике културе“ не желе само да визуелно разгледају стамбене објекте у неком подручју, јер то због напретка технологије могу сами да ураде посредством интернета или разних проспеката, него желе да на лицу места упознају начин живота, обичаје или начин исхране становника одређених подручја. Уз упознавање архитектонских или геофизичких карактеристика одређеног подручја, туристима је подједнако битан и саживот са

64) Посебно је рурални туризам у Француској врло популаран у свету и од промоције француских *produits de terroir* (традиционална храна или пољопривредни производи одређеног географског или историјског порекла) пољопривредних производа и руралних лепота у Француској подједнако имају користи пољопривредни произвођачи, угоститељи, стручњаци за кулинарство, историчари, етнографи, промотери културних вредности и попутних привредних грана, саобраћај, услужне индустрије, индустрије сувенира, одеће и обуће, итд. Али, чак и у таквом јединственом вишедеценијски подржаваном и негованом привредно-културном концепту повремено долази до протеста баш пољопривредника који представљају готово најважнију карику тог јединственог концепта.

мештанима и покушај да се схвати њихов начин размишљања и начин живота и њихове древне мудрости.⁶⁵⁾ Тако један просечан туриста када уђе у музеј Старо село у Сирогојну на Златибору већ само из погледа на положај и стране света на којима су врата у старим сеоским кућама грађена, по врсти крова сеоске куће, по броју и облику столица у просторији или по оруђу за рад може да сазна о начину живота и рада и о кућној хијерархији некадашњих укућана, као и о веровањима, обичајима, навикама или уметничким склоностима људи који су живели на тим просторима. Међутим, како примећује инжењер Мила Вуковић, појам „етно“ мора се пажљиво и плански примењивати у сеоском амбијенту и традиционалном народном градитељству, јер је у неким случајевима приметан раскорак између псеудо-традиционалног градитељства и искрене љубави према традицији и културној заоставштини. Ипак, етно-села, куће и музеји као својеврстан вид (ре)инвенције музејске антропологије представљају серију изазова за академско проучавање и подучавање, могућност за туристичке и културне екскурзије, као и подстицај за креативан рад културних продукција у данашњим музејима.⁶⁶⁾ Очување културног идентитета не само да је креативни изазов и завештање будућим генерацијама у смислу споне између прошлости и будућности, него може да буде и подстицај за бољу економску активност карактеристичну за одређено географско подручје. У случају руралних подручја најчешће је економска активност везана за пољопривредну и прехрамбену привредну грану. То је у случају стратегије туризма и економског развоја појединих пољопривредних региона у Француској помогло и на државном нивоу да Француска постане друга по реду извозна сила пољопривредних производа у свету и да се њена репутација заснива на луксузним производима и гастрономији.⁶⁷⁾ На другом крају света, у случају високоразвијене државе као што је Јапан, колико су пољопривреда и традиционално кулинарство важни за културу како древног тако и модерног Јапана⁶⁸⁾ показују и изворне ре-

65) Мила Вуковић, „Развој етно-села“, 10. јануар, 2008.; *AG Magazin – Arhitektura i građevinarstvo* бр. 39, http://agmagazin.com/main/index.php?option=com_content&task=view&id=30&Itemid=28

66) Mary Bouquet, *Academic anthropology and the museum: back to the future*, Berghahn Books, 2001.

67) Sarah Blowen, Marion Demossier, Jeanine Picard, (Ур.) *Recollections of France: memories, identities and heritage in contemporary France*, Berghahn Books, New York and Oxford, 2000, стр. 1-5; 146-147.

68) Anthony Rausch, „Capitalizing on Creativity in Rural Areas: National and Local Branding in Japan“, *Journal of Rural and Community Development*, 4, 2, 2009, стр. 65-76: који је познат по висококвалитетној и разноврсној гастрономској понуди заснованој на локалним пре-

чи и фразе у јапанском језику *wasshoku* („јапанска храна/кухиња“), којима се разграничавају традиционална јела од распрострањених увезених јела из кухиња са разних страна света, *kyoudo ryouri* („локални кулинарски специјалитети“) и слично.⁶⁹⁾ Вишедеценијски и вишевековни напори јапанских пољопривредника да у својим местима и регијама широм Јапана узгоје прехранбене производе или говедину највишег квалитета допринели су томе да се диње са северног јапанског острва Хокаидо или говедина из Кобе-а данас сврставају међу најскупљу и најквалитетније прехранбене производе у свету. Локални прехранбени производи такође представљају окосницу јеловника у аутохтоном туристичком концепту одседања у јапанским традиционалним *ryokan* („преноћиште за путнике“) хотелима и мотелима.⁷⁰⁾ Тако традиционално бундеве из Окајаме, јабуке из Нагана, крушке из Тоторија и други прехранбени производи представљају лични, локални и регионални предмет поноса пољопривредника у Јапану. У Европи се примери традиције узгајања пољопривредних производа са атрибутом локалног и регионалног предмета поноса могу наћи у Француској, Немачкој, Шпанији, Италији или у Хрватској, где су често традиционално свештеници и часне сестре у манастирима и сељаци-пољопривредници сарађивали у очувању старих народних рецепата у производњи поврћа и воћа, напитака од лековитих трава или традиционалних кекса и колача.⁷¹⁾ У Србији бројне прилике за успостављање профитабилне спреге локалног кулинарства, туризма, маркетинга и медијске промоције пружа чињеница да се кроз историју у њој традиционално узгајала и приправљала здрава и

хранбеним производима, „брендирање“ локалних производа било је оригиналан начин да се у земљи профитабилно повежу локални и регионални производи пољопривреде, рибарства и сточарства са туризмом, маркетингом, саобраћајем и уметничком понудом на државном нивоу и да постану познати и у светским оквирима.

69) О томе опширније видети у књизи Katarzyna Joanna Cwiertka, *Modern Japanese cuisine: food, power and national identity*, Reaktion Books Ltd, Great Britain, 2006.

70) У склопу јапанских *ryokan* хотела и мотела обичај је да се гост окрепи у локалном извору термалне воде и да му се понуде кулинарски специјалитети карактеристични за то подручје у традицији локалног фолклорног амбијента.

71) Деан Синовчић, Жељко Рогошић, Марина Билуш, „Еуропа гладна пршута и ракије“, *Nacional*, бр. 594, 04.03. 2007.: Часне сестре из бенедиктанског манастира на острву Пагу сачувале су до данас три стотине дугу традицију прављења аутохтоног двопека-колача башкотина. Такође, иако се сматра да је сеоско задругарство настало у Шкотској и Велсу од 1761. године па надаље, забележено је да су 1552. године глаголаши из Пољица бежећи пред Турцима доспели у долину Блаца на Брачу и тамо основали неку врсту прве пољопривредне задруге. У њој су старешине свештеници и световњаци организовали послове сељацима (тежацима) да узгајају овце, волове и мазге и производе маслиново уље, вино и мед. (Опширније видети у Милорад Бибић Мосор, „Јошко Нискота: Маслина је као мајка, а лоза је као жена!“, *Slobodna Dalmacija*, 29.03.2009, Сплит)

укусна органска храна. Данас се таква храна представља на готово свим традиционалним туристичким сеоским светковинама и вашарима широм Србије⁷²⁾. У етно-кућама таква храна се служи у амбијенту ручно тканих традиционалних ћилима као што су, на пример, познати пиротски и пештерски ћилими, са шарама и детаљима који су карактеристични за одређена географска подручја. У зависности од географског подручја праве се чобански сир белмуж или сир качкаваљ, јагњећа чорба са Старе Планине, малина из Ариља, пршут са Златибора, хељда и сир са Пештера, „пеглана кобасица“ од овчијег, козјег и коњског меса из Пирота и многи други специјалитети.⁷³⁾ У склопу привредне, угоститељске, туристичке и трговачке понуде могу се осмислити и медијски шире промовисати и сачувани рецепти јела из куvara са двора краљева Радослава, Милутина, Душана и Уроша из краљевске династије Немањић из периода од XII до XIV века.⁷⁴⁾ Богата културна баштина, која је видљива већ и на самом примеру кулинарства и угоститељства, даје велике могућности да сељаци-пољопривредници у сарадњи са научницима, етнографима, етнологима, историчарима, антрополозима, мајсторима кулинарства, новинарима и медијским посленицима, стручњацима за маркетинг, привредницима, трговцима, дизајнерима, службеницима локалних самоуправа, разним локалним посленицима, туристичким организацијама на локалном и државном нивоу као и министарствима, замисле и остваре јединствену културно-гастрономско-туристичку понуду која би била интересантна не само за људе из Србије и дијаспоре него и за туристе и потрошаче широм света. То би могао да буде један од значајних корака у враћању достојанства и смисла занимању пољопривредника који би дао нове могућности за ангажовање локалних и државних институција, фирми и појединаца у културном и економском развоју руралних подручја Србије. Да се оваква идеја не би свела само на појединачне успешне примере настале као последица ентузијазма, врло је важно да се успешно израде студије изводљивости и осмисли маркетиншки и промотивни приказ овакве

72) Стојан Тодоровић, „Пастирске свечаности под Миџором“, *Политика*, 14.05.2008, Београд

73) Александар Ђирић, „Пиротски качкаваљ праве Нишлије“, *Press*, 23. 09. 2008, Београд

74) Момир Чабаркапа, „Царска трпеза Немањића“, *Вечерње новости*, 5. август 2007, Београд: Поред млека и млечних производа, пре свега сира и скорупа (који су уз кисели купус аутохтони прехранбени производи из Србије) припремали су се риба и разне врсте воћа, поврћа, житарица и печења на аутохтон начин, уз зачине као што су мајчина душица, мирођија, каранфилић и пића као што је домаће пиво „аловина“ и медовина (вино од меда). Сачувани су и рецепти јела којима се хранило обично становништво – разне врсте хлеба од пшеничног или раженог брашна, чобански пасуљ, мед, печурке, купине, боровнице, дуд и разне врсте меса, воћа и поврћа.

идеје, а пре свега да се предузму конкретни институционални по-тези у циљу побољшања стања у економији и култури у држави уопште.

Sanja Suljagic

THE ROLE OF INSTITUTIONS IN CULTURAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF RURAL AREAS OF SERBIA

Summary

In this paper author presented various causes for stagnation and backwardness of people's life in rural areas of Serbia. The author analyzed the fact that throughout history Serbia has been mainly an agrarian state and yet the status and ranking of Serbian peasants (in particular the status and ranking of the ploughmen and stock-breeders) in terms of their life standard and background has remained very low in general. Using a historical narration and comparative method of analysis the author underlined following causes that have obstructed substantial development of rural areas in the state - low level of literacy of the peasants, their political elites focusing on mutual political struggles instead of creating environment for even substantial development in the state since the beginning of creation of modern civil state in nineteenth century and problem of unfinished infrastructure throughout the state. The author underlined current trend of popularity of so-called „ethno-villages“ and „ethno-museums“ as the institutions of culture in the rural areas of the state. In the context the author suggested their (re) construction along with creation of some new projects in the field of local gastronomy and branding of certain tourist regions and their original agricultural products as some sort of opportunity for stimulation of substantial development in the rural regions. Citing similar positive examples in developed states the author argued that such institutions and projects could provide appropriate environment for enrollment of the peasant population in economic activities in rural regions as some sort of a specific upgrade of tradition and a way of modernization of the rural regions in the state.

Key Words: even sustainable development, depopulation, agricultural reforms, institutionalization, organic food, ethno-villages, traditional gastronomy

ЛИТЕРАТУРА

Књиге:

- Blowen, Sarah; Demossier, Marion; Picard, Jeanine (ed.) *Recollections of France: memories, identities and heritage in contemporary France*, Berghahn Books, New York and Oxford, 2000.
- Борстин, Данијел Ц., *Свет трагања*, Едиција Геопоетика, Београд, Југославија, 2003.
- Bouquet, Mary, *Academic anthropology and the museum: back to the future*, Berghahn Books, 2001.
- Вукићевић, Миленко, *Карађорђе I, 1752-1804*, С.лобода, Београд, 1986.
- Gilreath, James, (ed.), *Thomas Jefferson and the Education of a Citizen*, University Press of the Pacific, U.S.A, 2002.
- Ђорђевић, Тихомир, *Србија пре сто година – XIX век*, Ethos, 2008, Београд.
- Ђурић, Живојин, *Модернизација и друштвене промене – Огледи из савремене социологије*, Институт за политичке студије, 2004, Београд.
- Ivic, Pavle; Pesikan, Mitar, *The history of Serbian Culture*, Transl. by Randall A. Major, Porthill Publishers, Great Britain, 1995.
- Ishida, Takeshi, *Japanese Political Culture – Change and Continuity*, Transaction Publishers, New Brunswick and London, New Jersey, USA, 1996.
- Јовановић, Слободан, *Један прилог за проучавање српског националног карактера*, Канада, Виндзор, 1964.
- Lu, David John, *Japan: A Documentary History*, M. E. Sharpe, New York, USA, 1997.
- Maki, John M., *William Smith Clark: A Yankee in Hokkaido*, Hokkaido University Press, Sapporo, Japan, 1996.
- Марковић, Драган, *Отварање и затварање србијанског села, села – достигнућа, проблеми и перспективе социјализације*, Институт за политичке студије, Београд, 1984
- Митровић, Милован, *Српско село – Прилог социологији традиционалног српског друштва*, Матица српска, Нови Сад, 1999.
- Morris, Stephen, *The New Village Green: Living Light, Living Local, Living Large*, New Society Publishers, 2007.
- Немањић, Милош, *На трагу српске интелигенције XIX века – монографија и социографија*, Записи, Београд, 2008.
- Ненадић, Миле, *Нови дух образовања*, Просвета, Београд, 1997.
- Поповић, Јован Стерија, *Покондирена тиква*, Просвета, Београд, 1968.
- Рајс, Рудолф Арчибалд, *Чујте Срби!*, Златоусти, Београд, 2008
- Russell, John E., *A history of agricultural science in Great Britain, 1620-1954*, George Alien and Unwin, London, 1966.
- Spencer, Herbert, *The Principles of Biology*, vol. 1, 1864, University Press of the Pacific, 2002.
- Стојановић, Дубравка, *Калдрма и асфалт – урбанизација и европеизација Београда 1890–1914*, Удружење за друштвену историју, Београд, 2008.
- Surowiecki, James, *The Wisdom of Crowds*, Anchor Books, 2005.

- Swedberg, Richard, (ed.). *Essays in economic sociology by Max Weber*, Princeton University Press, USA, 1999.
- Fukuzawa, Yukichi, *Autobiography of Fukuzawa Yukichi with preface to the Collected Works of Fukuzawa*, transl. by Kiyooka Eiichi, the Hokuseido Press, Tokyo, Japan, 1981.
- Hall, Colin Michael, (ed.) et al, *Wine tourism around the world : development, management and markets*, Oxford : Butterworth-Heinemann, 2002.
- Carlsen, Jack; Charters, Stephen, (ed.), *Global Wine Tourism – Research, Management & Marketing*, Wallingford : CABI Pub., 2007.
- Цветковић, Владимир, *Социологија – Модерна рефлексција историјског збивања*, Институт за политичке студије, Београд, 1994.
- Cwiertka, Katarzyna Joanna, *Modern Japanese cuisine: food, power and national identity*, Reaktion Books Ltd, Great Britain, 2006.

Чланци:

- Антонић, Милош, „Историјат часописа *Пчелар*“, Савез пчеларских организација Србије, http://www.spos.info/subpages/istorijat/istorijat_casopisa.php
- Бета, *Тањуг*, „ПКБ: Сточарство је у кризи“, 30. септембар 2010, http://www.b92.rs/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2010&mm=09&dd=30&nav_id=461985
- Бибић, Милорад Мосор, „Јошко Нискота: Маслина је као мајка, а лоза је као жена!“, *Slobodna Dalmacija*, 29.03.2009, Сплит.
- Бобић, Мирјана, “Савремена сеоска породица и домаћинство у Југославији“, *Становништво*, vol. 37, бр. 1-4, Институт друштвених наука, Београд, 1999.
- Бркић, Александра, „Пешаци ђаци или учитељи“, *Политика*, 17. април, 2007.
- Бркић, Александра, „Још има школа без тоалета и телефона“, *Политика*, 27. новембра 2008.
- Browne, Patrick T. J., “Cultivation of the Higher Self: William Smith Clark and Agricultural Education”, *Historical Journal of Massachusetts*, Westfield State College, 36. 2008.
- Вуковић, Мила, „Развој етно-села“, 10. јануар, 2008.; *AG Magazin – Arhitektura i građevinarstvo*, бр. 39, http://agmagazin.com/main/index.php?option=com_content&task=view&id=30&Itemid=28
- Гулан, Бранислав, „Задругарство у Србији – између нестанка и опстанка“, 05. 07. 2010, *Актер Online*, <http://www.akter.co.rs/index.php/ekonomija-print/2713-izmeu-nestanka-i-opstanka.html>
- Гулан, Бранислав, „Перспективе руралних средина у Србији: Опанак и ципела“, *Poslovna politika*, 36:11, 37-40, Пословна политика АД, 1/2007.
- Гулан, Бранимир, „Село између нестанка и опстанка“, <http://www.agropress.org.rs/tekstovi/11423.html>
- Dutton, Paul V., “An Overlooked Source of Social Reform: Family Policy in French Agriculture, 1936-1945“, *The Journal of Modern History*, Vol. 72, No. 2, Jun, 2000, The University of Chicago Press, U.S.A
- Ito, Hirobumi, *The Constitution of the Empire of Japan, 1889*, Trans. by Ito Miyoji, “Tokyo: Igirisu-Horitsu Gakko, 22nd year of Meiji, 1889, Hanover Historical Texts Project, sc. Jonathan Dresner, Harvard University, “Commentaries On the Constitution of the Empire of Japan”, 1889, <http://history.hanover.edu/tests/1889con.html>.

- Kotnik, Vlado, "Opera, Myth, Society: How do they correlate?", *TRAMES – Journal of the Humanities and Social Studies*, Vol. 8, No. 3, 2004, Estonian Academy Publishers
- Лазаревић, Катарина, „Od kneza Miloša Obrenovića do danas proizvodnja svinja opala nekoliko puta, a od nekadašnjih 200.000 grla Srbija više ne izvozi ni jedno“, *Agropress*, <http://www.agropress.org.rs/tekstovi/10172.html>
- Ломовић, Бошко, „Пут до знања од 2.000 километара“, *Политика*, 22. март, 2008.
- Марковић, Р. Ж., „Алармантно: За 15 година нестаће још 700 српских села!“, *Press*, 19. 02, 2010.
- Моја фарма – ваш водич кроз свет пољопривреде, „У Србији сиромашно скоро 40 % сеоских домаћинстава“, четвртак, 18. фебруар, 2010, <http://www.mojafarma.rs/index.php/20100218699/Ruralni-razvoj/Novosti/u-srbiji-siromano-skoro-40-odsto-seoskih-domainstava.html>
- Munro, John H., "Early Modern Mercantilism Money, Economic Nationalism and the State in Early Modern Europe, Letter of Jean Colbert to Louis XIV, King of France", *The Economic History of Early Modern Europe to 1914*, <http://eh.net/coursesyllabi/munro/3MERCANT2.pdf>.
- „Одлив мезгова највећи српски губитак“, *Српска дијаспора – интернет новине боске*, <http://www.srpskadijaspora.info/vest.asp?id=11377>
- Павловић, Љубомир, „Како да се наш народ просвети“, *Шабачки гласник*, 39, 11. јун, Шабац, 1929.
- Paolucci, Fulvio, „Italian school lunches go organic, low-cost, local“ September 8, 2010, *Globalpost Online*, <http://www.globalpost.com/dispatch/education/france/100908/italian-school-lunches-go-organic-low-cost-local>
- Радисављевић, Ирена, „Власт не види муку и незадовољство народа“, *Блиц*, 24. октобар, 2010, Београд
- Радисављевић, Ирена, „Срамно је позивати сиромашне да стежу каиш“, *Блиц*, 27. 06. 2010., Београд
- Rausch, Anthony, „Capitalizing on Creativity in Rural Areas: National and Local Branding in Japan“, *Journal of Rural and Community Development*, 4, 2, 2009.
- Синовић, Деан; Рогошић, Жељко; Билуш, Марина, „Еуропа гладна пршута и ракије“, *Nacional*, бр. 594, 04.03. 2007, Загреб.
- Смедеревско воће – Враново, „Враново 1994 – Сто година задруге“, <http://www.smederevskovoce.rs/sela.php?id=77&jezik=1>
- Свирчевић, Мирослав, „Миграције у Србији XVIII века и установе патријархалног друштва“, *Гласник Етнографског института САНУ*, књ. LII, св. 52, Београд, 2004.
- Танјуг, „Машински факултет школује најбоље мастере за бродоградњу“, *Политика*, 29. септембра, 2010.
- Танјуг, „Сваке године 35.000 грађана мање у Србији“, *Политика*, 30. септембра, 2010.
- Тодоровић, Стојан, „Пастирске свечаности под Миџором“, *Политика*, 14.05.2008.
- Ђоровић, Владимир, „Земља Шумадија хајдучка, досељеничка и побуњеничка“, *Историјске Свеске Српско Наслеђе*, бр. 3, март 1998.
- Fussell, G. E., "My Impressions of William Marshall", *Agricultural History*, Vol. 23, No. 1, January 1949, The Agricultural History Society, USA

Cox, Rosie; Kneafsay Moya et al, „Constructing Sustainability Through Reconnection – The Case of Alternative Food Networks“, *Sustainable Rural Systems – Sustainable Agriculture and Rural Communities*, Ed. Guy M. Robinson, Ashgate Publishing, 2008.

Чабаркапа, Момир, „Царска трпеза Немањића“, *Вечерње новости*, 5. avgust 2007.

Шајатовић, Здравко, „Како су ташне и машине претекле сељаке“, *Пољопривреда.биз – виртуелни агробизнис центар*, http://www.poljoprivreda.biz/stav/kako_su_tasne_i_masne_pretekle_seljaka

<http://foodnouveau.com/2010/10/07/travel/italy/10-new-things-i-learned-about-italys-food-culture/>

Yamaji, Aizan, “Oi, Kyodai bun!”, *Dokuritsu Hyoron*, Vol. 7, July 3rd, 1903, Tokyo, Japan

Abstract

In this text “The Role of Institutions in Cultural and Economic Development of Rural Areas in Serbia” author analyzed stagnation and decay of life standard in rural areas of Serbia in a period longer than fifty years. Using historical narration and comparative method of analysis author underlined that the cause of the problem in question has not been only uneven development of economy in the state and its geo-political position, but also a social normative value system and whole political, cultural and economic politics and strategy for development of the state and society. Although throughout history Serbia has been mainly an agrarian state and even nowadays almost one half of total population has been living in rural areas of the state, the status and ranking of the peasants (in particular the status and ranking of the ploughmen and stock-breeders) has remained low. Considering very bad circumstances for personal and institutional development in the life of the peasants in general, as presented by statistical data in the text, their prospects for better future have not remained very bright ones. The author of the text presented opinions of leading sociologists and agro-economists related to current and future strategy of development of rural areas in Serbia and by the use of comparative method in analysis of positive historical examples of rural development in developed world states the author supported the opinions of the above-mentioned researches that the strategy should take into account local resources and initiatives and support education and improvement of living and working conditions of the local population.

Following such introductory analysis of current bad state of affairs in the field of agriculture in rural areas, the author analyzed main causes for slow development of rural areas in Serbia since the time of establishment of modern Serbian state by standards of developed European states in nineteenth century. The author underlined that it was low

percent of literacy of the peasants in rural areas, the lack of consensus among political parties in the nineteenth century due to their political different political attitudes and also the neglect of the need for building infrastructure throughout whole state in that time that caused slow development of rural areas in that period. After presentation of main problems in the field of agriculture in twentieth century as well, such as various political and economic experiments imposed on the peasants and their consequent migrations to the cities in the state and foreign states, the author analyzed creation and the media presentation of specific cultural stereotypes regarding both the life of the peasants that remained living in rural areas and the life of the peasants-turned citizens in their new urban settlements. The author underlined that in the post-Second World War period, and in particular in the period of last two decades, some most educated citizens who could have helped cultural and economic development of the people in rural areas have failed to do so due to social problems such as the media and educational neglect of the life in rural areas, migrations of young people and the lack of institutional and individual economic and cultural investment in substantial rural development.

In final part of the text the author presented examples of a positive image-creation in case of successful rural tourist spots and a creation of positive branding of agricultural products such as organic food in developed states worldwide. In the states with developed tourist industry these successful cases of branding have implied underlining of positive local and regional features related to local agricultural food and other local attractions and their appropriate media promotion. The author also underlined emergence and re-discovery of traditional museums and cultural institutions both in Serbia and in the world, such as individual and tourist-related ethno-villages and houses that could be used and promoted for purpose of sustainable development with appropriate back-up of agriculture and sub-agriculture related institutions and resources. In the context the author presented possible cooperation of the institutions and resources in the field of traditional gastronomy, ethnography, tourism, trade, construction and design industry, transportation and other types of industry for purpose of future economic development in rural areas.